

The Project Gutenberg Etext of Ceiriog, by John Ceiriog Hughes  
#1 in our series by John Ceiriog Hughes

This Etext is in Welsh

Copyright laws are changing all over the world, be sure to check  
the laws for your country before redistributing these files!!!

Please take a look at the important information in this header.  
We encourage you to keep this file on your own disk, keeping an  
electronic path open for the next readers.

Please do not remove this.

This should be the first thing seen when anyone opens the book.  
Do not change or edit it without written permission. The words  
are carefully chosen to provide users with the information they  
need about what they can legally do with the texts.

**\*\*Welcome To The World of Free Plain Vanilla Electronic Texts\*\***

**\*\*Etexts Readable By Both Humans and By Computers, Since 1971\*\***

**\*These Etexts Prepared By Hundreds of Volunteers and Donations\***

Information on contacting Project Gutenberg to get Etexts, and  
further information is included below. We need your donations.  
The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a 501(c)(3)  
organization with EIN [Employee Identification Number] 64-6221541

As of 12/12/00 contributions are only being solicited from people in:  
Colorado, Connecticut, Idaho, Indiana, Iowa,  
Kentucky, Louisiana, Massachusetts, Montana,  
Nevada, Oklahoma, South Carolina, South Dakota,  
Texas, Vermont, and Wyoming.

As the requirements for other states are met,  
additions to this list will be made and fund raising  
will begin in the additional states. Please feel  
free to ask to check the status of your state.

International donations are accepted,  
but we don't know ANYTHING about how  
to make them tax-deductible, or  
even if they CAN be made deductible,  
and don't have the staff to handle it  
even if there are ways.

These donations should be made to:

Project Gutenberg Literary Archive Foundation  
PMB 113

1739 University Ave.  
Oxford, MS 38655-4109

Title: Ceiriog

Author: John Ceiriog Hughes

Official Release Date: October, 2002 [Etext #3500]

[Yes, we are about one year ahead of schedule]

[The actual date this file first posted = 04/30/01]

Edition: 10

Language: Welsh

The Project Gutenberg Etext of Ceiriog, by John Ceiriog Hughes

\*\*\*\*\*This file should be named ceirg10.txt or ceirg10.zip\*\*\*\*\*

Corrected EDITIONS of our etexts get a new NUMBER, ceirg11.txt  
VERSIONS based on separate sources get new LETTER, ceirg10a.txt

This etext was produced by David Price, email ccx074@coventry.ac.uk,  
from the 1902 Ab Owen edition.

Project Gutenberg Etexts are usually created from multiple editions,  
all of which are in the Public Domain in the United States, unless a  
copyright notice is included. Therefore, we usually do NOT keep any  
of these books in compliance with any particular paper edition.

We are now trying to release all our books one year in advance  
of the official release dates, leaving time for better editing.  
Please be encouraged to send us error messages even years after  
the official publication date.

Please note: neither this list nor its contents are final till  
midnight of the last day of the month of any such announcement.  
The official release date of all Project Gutenberg Etexts is at  
Midnight, Central Time, of the last day of the stated month. A  
preliminary version may often be posted for suggestion, comment  
and editing by those who wish to do so.

Most people start at our sites at:

<http://gutenberg.net>

<http://promo.net/pg>

Those of you who want to download any Etext before announcement  
can surf to them as follows, and just download by date; this is  
also a good way to get them instantly upon announcement, as the  
indexes our cataloguers produce obviously take a while after an  
announcement goes out in the Project Gutenberg Newsletter.

<http://www.ibiblio.org/gutenberg/etext02>

or

<ftp://ftp.ibiblio.org/pub/docs/books/gutenberg/etext02>

Or /etext01, 00, 99, 98, 97, 96, 95, 94, 93, 92, 92, 91 or 90

Just search by the first five letters of the filename you want, as it appears in our Newsletters.

Information about Project Gutenberg (one page)

We produce about two million dollars for each hour we work. The time it takes us, a rather conservative estimate, is fifty hours to get any etext selected, entered, proofread, edited, copyright searched and analyzed, the copyright letters written, etc. This projected audience is one hundred million readers. If our value per text is nominally estimated at one dollar then we produce \$2 million dollars per hour this year as we release fifty new Etext files per month, or 500 more Etexts in 2000 for a total of 3000+. If they reach just 1-2% of the world's population then the total should reach over 300 billion Etexts given away by year's end.

The Goal of Project Gutenberg is to Give Away One Trillion Etext Files by December 31, 2001. [10,000 x 100,000,000 = 1 Trillion] This is ten thousand titles each to one hundred million readers, which is only about 4% of the present number of computer users.

At our revised rates of production, we will reach only one-third of that goal by the end of 2001, or about 3,333 Etexts unless we manage to get some real funding.

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation has been created to secure a future for Project Gutenberg into the next millennium.

We need your donations more than ever!

Presently, contributions are only being solicited from people in: Colorado, Connecticut, Idaho, Indiana, Iowa, Kentucky, Louisiana, Massachusetts, Montana, Nevada, Oklahoma, South Carolina, South Dakota, Texas, Vermont, and Wyoming.

As the requirements for other states are met, additions to this list will be made and fund raising will begin in the additional states.

These donations should be made to:

Project Gutenberg Literary Archive Foundation  
PMB 113  
1739 University Ave.  
Oxford, MS 38655-4109

Project Gutenberg Literary Archive Foundation,  
EIN [Employee Identification Number] 64-6221541,  
has been approved as a 501(c)(3) organization by the US Internal  
Revenue Service (IRS). Donations are tax-deductible to the extent  
permitted by law. As the requirements for other states are met,  
additions to this list will be made and fund raising will begin in the  
additional states.

All donations should be made to the Project Gutenberg Literary  
Archive Foundation. Mail to:

Project Gutenberg Literary Archive Foundation  
PMB 113  
1739 University Avenue  
Oxford, MS 38655-4109 [USA]

We need your donations more than ever!

You can get up to date donation information at:

<http://www.gutenberg.net/donation.html>

\*\*\*

If you can't reach Project Gutenberg,  
you can always email directly to:

Michael S. Hart <[hart@pobox.com](mailto:hart@pobox.com)>

[hart@pobox.com](mailto:hart@pobox.com) forwards to [hart@prairienet.org](mailto:hart@prairienet.org) and [archive.org](mailto:archive.org)  
if your mail bounces from [archive.org](mailto:archive.org), I will still see it, if  
it bounces from [prairienet.org](mailto:prairienet.org), better resend later on. . . .

Prof. Hart will answer or forward your message.

We would prefer to send you information by email.

\*\*\*

Example command-line FTP session:

```
ftp ftp.ibiblio.org
login: anonymous
password: your@login
cd pub/docs/books/gutenberg
cd etext90 through etext99 or etext00 through etext02, etc.
dir [to see files]
```

get or mget [to get files. . .set bin for zip files]  
GET GUTINDEX.?? [to get a year's listing of books, e.g., GUTINDEX.99]  
GET GUTINDEX.ALL [to get a listing of ALL books]

**\*\*The Legal Small Print\*\***

(Three Pages)

**\*\*\*START\*\*THE SMALL PRINT!\*\*FOR PUBLIC DOMAIN ETEXTS\*\*START\*\*\***

Why is this "Small Print!" statement here? You know: lawyers. They tell us you might sue us if there is something wrong with your copy of this etext, even if you got it for free from someone other than us, and even if what's wrong is not our fault. So, among other things, this "Small Print!" statement disclaims most of our liability to you. It also tells you how you may distribute copies of this etext if you want to.

**\*BEFORE!\* YOU USE OR READ THIS ETEXT**

By using or reading any part of this PROJECT GUTENBERG-tm etext, you indicate that you understand, agree to and accept this "Small Print!" statement. If you do not, you can receive a refund of the money (if any) you paid for this etext by sending a request within 30 days of receiving it to the person you got it from. If you received this etext on a physical medium (such as a disk), you must return it with your request.

**ABOUT PROJECT GUTENBERG-TM ETEXTS**

This PROJECT GUTENBERG-tm etext, like most PROJECT GUTENBERG-tm etexts, is a "public domain" work distributed by Professor Michael S. Hart through the Project Gutenberg Association (the "Project"). Among other things, this means that no one owns a United States copyright on or for this work, so the Project (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth below, apply if you wish to copy and distribute this etext under the "PROJECT GUTENBERG" trademark.

Please do not use the "PROJECT GUTENBERG" trademark to market any commercial products without permission.

To create these etexts, the Project expends considerable efforts to identify, transcribe and proofread public domain works. Despite these efforts, the Project's etexts and any medium they may be on may contain "Defects". Among other things, Defects may take the form of incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other etext medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

**LIMITED WARRANTY; DISCLAIMER OF DAMAGES**

But for the "Right of Replacement or Refund" described below,  
[1] Michael Hart and the Foundation (and any other party you may receive this etext from as a PROJECT GUTENBERG-tm etext) disclaims all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees, and [2] YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE OR UNDER STRICT LIABILITY, OR FOR BREACH OF WARRANTY OR CONTRACT, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES, EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGES.

If you discover a Defect in this etext within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending an explanatory note within that time to the person you received it from. If you received it on a physical medium, you must return it with your note, and such person may choose to alternatively give you a replacement copy. If you received it electronically, such person may choose to alternatively give you a second opportunity to receive it electronically.

THIS ETEXT IS OTHERWISE PROVIDED TO YOU "AS-IS". NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, ARE MADE TO YOU AS TO THE ETEXT OR ANY MEDIUM IT MAY BE ON, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR A PARTICULAR PURPOSE.

Some states do not allow disclaimers of implied warranties or the exclusion or limitation of consequential damages, so the above disclaimers and exclusions may not apply to you, and you may have other legal rights.

#### INDEMNITY

You will indemnify and hold Michael Hart, the Foundation, and its trustees and agents, and any volunteers associated with the production and distribution of Project Gutenberg-tm texts harmless, from all liability, cost and expense, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following that you do or cause: [1] distribution of this etext, [2] alteration, modification, or addition to the etext, or [3] any Defect.

#### DISTRIBUTION UNDER "PROJECT GUTENBERG-tm"

You may distribute copies of this etext electronically, or by disk, book or any other medium if you either delete this "Small Print!" and all other references to Project Gutenberg, or:

[1] Only give exact copies of it. Among other things, this requires that you do not remove, alter or modify the etext or this "small print!" statement. You may however, if you wish, distribute this etext in machine readable binary, compressed, mark-up, or proprietary form, including any form resulting from conversion by word

processing or hypertext software, but only so long as  
\*EITHER\*:

[\*] The etext, when displayed, is clearly readable, and does \*not\* contain characters other than those intended by the author of the work, although tilde (~), asterisk (\*) and underline (\_) characters may be used to convey punctuation intended by the author, and additional characters may be used to indicate hypertext links; OR

[\*] The etext may be readily converted by the reader at no expense into plain ASCII, EBCDIC or equivalent form by the program that displays the etext (as is the case, for instance, with most word processors); OR

[\*] You provide, or agree to also provide on request at no additional cost, fee or expense, a copy of the etext in its original plain ASCII form (or in EBCDIC or other equivalent proprietary form).

[2] Honor the etext refund and replacement provisions of this "Small Print!" statement.

[3] Pay a trademark license fee to the Foundation of 20% of the gross profits you derive calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. If you don't derive profits, no royalty is due. Royalties are payable to "Project Gutenberg Literary Archive Foundation" the 60 days following each date you prepare (or were legally required to prepare) your annual (or equivalent periodic) tax return. Please contact us beforehand to let us know your plans and to work out the details.

WHAT IF YOU \*WANT\* TO SEND MONEY EVEN IF YOU DON'T HAVE TO?

Project Gutenberg is dedicated to increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form.

The Project gratefully accepts contributions of money, time, public domain materials, or royalty free copyright licenses.

Money should be paid to the:

"Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

If you are interested in contributing scanning equipment or software or other items, please contact Michael Hart at:  
hart@pobox.com

\*\*END THE SMALL PRINT! FOR PUBLIC DOMAIN ETEXTS\*Ver.04.08.01\*END\*\*

[Portions of this header are copyright (C) 2001 by Michael S. Hart and may be reprinted only when these Etexts are free of all fees.]

[Project Gutenberg is a TradeMark and may not be used in any sales

of Project Gutenberg Etexts or other materials be they hardware or software or any other related product without express permission.]

This etext was produced by David Price, email [ccx074@coventry.ac.uk](mailto:ccx074@coventry.ac.uk), from the 1902 Ab Owen edition.

This Etext is in Welsh

CEIRIOG

by John Ceiriog Hughes

CYNHWYSIAD.

Rhagymadrodd  
Nant y Mynydd  
Meddyliau am y Nefoedd  
Mae John yn mynd i Loegr  
Bugail yr Hafod  
Ti wyddost beth ddywed fy nghalon  
Y fenyw fach a'r Beibl mawr  
Dychweliad y Cymro  
Addfwyn fiwsig  
Y Carnadau  
Bugeilio'r Gwenith Gwyn  
Mae'n Gymro byth  
Mi welaf mewf adgof  
Dim ond unwaith  
Y march ar gwddw brith  
Y Ferch o'r Scer  
Pa le mae'r hen Gymry  
Maes Crogen  
Tros y Garreg  
Bardd yn ei Awen  
Codiad yr haul  
Llongau Madog  
Serch Hudol  
Breuddwyd y Bardd



Corn y Gad  
Dafydd y Garreg Wen  
Toriad y Dydd  
Yr Eneth Ddall  
Codiad yr Hedydd  
Ar hyd y Nos  
Morfa Rhuddlan  
Dim ond dechreu  
Difyrrwch Gwyr Harlech  
Trot y Gaseg  
Llances y Dyffryn  
Yn Ynys Mon  
Cadlef Morgannwg  
Mwyn yw myned tua Mon  
Hun Gwenllian  
Ar ddol pendefig  
A laeswn ni ddwyllaw  
Llwybr y Pererin  
Bedd Llywelyn  
A ddywedaist ti fod Cymru 'n dlawd  
Peidiwch byth a dwedyd hynny  
Dydd trwy 'r ffenestr  
Cerddi Cymru  
I gadw 'r hen wlad  
Myfi sy'n magu 'r baban  
Tua Thegid dewch  
Hen gwrwg fy ngwlad  
Pob rhyw seren fechan wenai  
Claddedigaeth Morgan Hen  
Myfanwy  
Gofidiau Serch  
Wrth weld yr haul yn machlud  
Y fodrwy briodasol  
O weddi daer  
Y baban diwrnod oed  
Y fam ieuanc  
Ceisiais drysor  
Y fynwent yn y coed  
Claddasom di, Elen  
Annie Lisle  
Y defnyn cyntaf o eira  
Cavour  
Y milwr na ddychwel  
Garibaldi a charcharor Naples  
Glogwyn anwyl  
Ffarwel iti, Gymru fad  
Tros un o drumiau Berwyn  
Dychweliad yr hen filwr  
Trwy wledydd dwyreiniol  
Y Garreg Wen  
Tuag adre  
Beibl fy mam  
Alun Mabon

## RHAGYMADRODD.

Ar un o lethrau'r Berwyn y ganwyd ac y magwyd Ceiriog. Gadawodd ei gartref anghysbell a mynyddig pan yn fachgen; a'i hiraeth am fynyddoedd a bugeiliaid bro ei febyd, tra ym mwg a thwrw Manceinion, roddodd fod i'w gan pan ar ei thlysaf ac ar ei thyreraf.

Mab Richard a Phoebe Hughes, Pen y Bryn, Llanarmon Dyffryn Ceiriog, oedd John Ceiriog Hughes. Ganwyd ef Medi 25ain, 1832. Aeth i'r ysgol yn Nant y Glog, ger y llan. Yn lle aros gartref ym Mhen y Bryn i amaethu ac i fugeila wedi gadael yr ysgol, trodd tua Chroesoswallt yn 1848, i swyddfa argraffydd. Oddiyno, yn 1849, aeth i Fanceinion; ac yno y bu nes y daeth ei enw yn adnabyddus trwy Gymru. Deffrowyd ei awen gan gapel, a chyfarfod llenyddol, a chwmi rhai, fel Idris Vychan, oedd yn rhoddi pris ar draddodiadau ac alawon Cymru.

Yn 1858 yr oedd yn adrodd rhannau o'i gan fuddugol,--"Myfanwy Fychan,"--yn Eisteddfod Llangollen, am y mynydd a'i gartref. Yn 1860 cyhoeddwyd ei "Oriau'r Hwyr;" daeth hwn ar unwaith yn un o'r llyfrau mwyaf poblogaidd yng Nghymru. Yn 1861 priododd un o rianod gwlad Ceiriog. Yn 1862 cyhoeddwyd ei "Oriau'r Bore," lle mae ei awen ar ei thlysaf ac ar ei grymusaf. O hynny hyd ddiwedd ei oes, daliodd i ganu. Y mae dros chwe chant o'i ganeuon wedi dod a llawenydd i galon miloedd o Gymry, ac ambell un ddeigryn i lawer llygad.

Yn 1865, daeth Ceiriog yn orsaf feistr i Lanidloes. Aeth oddiyno i Dowyn yn 1870, oddiyno i Drefeglwys yn 1871, ac oddiyno i Gaersws yn yr un flwyddu. Yno y bu farw, Ebrill 23ain, 1887. Treuliodd ei febyd, felly, yn Nyffryn Ceiriog, rhan ganol ei oes ym Manceinion, a'r rhan olaf ym mlaen Dyffryn yr Hafren.

Trwy'r blynyddoedd yr oedd tri pheth yn agos iawn at ei galon,-- llenyddiaeth Cymru, yr Eisteddfod, ac addysg Cymru. Yr oedd yn hoff o Ddafydd ab Gwilym; yr oedd ganddo gariad greddfoll at y naturiol a'r cain. Yr oedd ei fryd ar ddiwygio'r Eisteddfod, ac ar ei gwneyd yn allu cenhedlaethol. Hiraethai am ddadblygiad cyfundrefn addysg, ac ymfalchiai yng Ngholeg Prifysgol Cymru. Un o wir feibion y mynyddoedd oedd.

Wrth drefnu'r gyfrol hon, ceisiais ddewis darnau perffeithiaf Ceiriog, gan adael allan bopeth lle na welir y bardd ar ei oreu. Y canlyniad ydyw hyn,--dewiswn, er fy ngwaethaf, y dwys a'r tyner yn ei awen, ac nid y digrif. I'r dwys y rhoddodd Ceiriog fwyaf o'i enaid, ac ymarllwysiad teimlad ei oriau pruddaf yw ei ganeuon goreu.

Dymunwn ddiolch yn gynnes i'r Mri. Hughes am gyhoeddi y gyfrol hon imi. Y mae ganddynt hwy hawl ar y rhan fwyaf o lawer o'r caneuon sydd yn y gyfrol. Ni buaswn yn gofyn iddynt gyhoeddi y pigion hyn, oni buasai fy mod yn gwybod y codir awydd ymysg llawer i brynnu y ddwy gyfrol brydferth gyhoeddwyd yn ystod bywyd Ceiriog, a than ei ofal, ganddynt hwy.

Ceiriog, yn ddiameu, yw bardd telynegol mwyaf Cymru. Y mae ei naturioldeb syml a'i gydymdeimlad dwys wedi rhoi swyn anfarwol i'w gan. Nid oes telyn yn yr un bywyd na chyffyrddda Ceiriog a rhai o'i thannau. Tra aber yn rhedeg yn loew dros raian man, a thra bo gwrid mwyn yn hanner gyfaddef serch, ca'r galon ddynol fwynhad a nerth o ganeuon Ceiriog.

"Alun Mabon" yw ei gampwaith. Y mae miwsig hen alawon yn yr odlau; y mae bywyd y bugail yma yn ei bryder a'i fwynder. Ynddo darlunia Ceiriog ei fywyd ei hun, a bywyd pob mynyddwr.

"Ond bugeiliaid ereill sydd ar yr hen fynyddoedd hyn." Nid teulu Ceiriog sydd yn byw ym Mhen y Bryn yn awr. Ym mynwent Llanwnnog, ger Caersws, ymysg y bryniau hanesiol mud, y rhoddwyd y prydydd i huno. Ar groes ei fedd y mae ysgrif syml, ac englyn o'i waith ei hun, -

ER  
COF AM  
JOHN CEIRIOG HUGHES,  
A ANWYD MEDI 25,  
1832,  
A FU FARW EBRILL 23,  
1887.

Carodd eiriau cerddorol,--carodd feirdd,  
Carodd fyw 'n naturiol;  
Carodd gerdd yn angerddol,  
Dyma 'i fedd,--a dim lol.

OWEN M. EDWARDS.  
Rhydychen,  
Mawrth 1, 1902.

NANT Y MYNYDD.

Nant y mynydd, groew, loew,  
Yn ymdroelli tua'r pant;  
Rhwyng y brwyu yn sisial ganu,  
O na bawn i fel y nant.

Grug y Mynydd yn eu blodau,  
Edrych arnynt hiraeth ddug  
Am gael aros ar y bryniau  
Yn yr awel efo'r grug.

Adar man y mynydd uchel,  
Godant yn yr awel iach;  
O'r naill drum i'r llall yn hedeg -  
O na bawn fel deryn bach.

Mab y Mynydd ydwyf innau,  
Oddicartref yn gwneyd can,  
Ond mae'm calon yn y myuydd  
Efo'r grug a'r adar man.

#### MEDDYLIAU AM Y NEFOEDD.

Y mae y tri phennill hyn mewn rhan yn wreiddiol, ac mewn rhan yn gyfieithiedig.

Daw meddyliau am y nefoedd  
Gydag awel wan y nawn,  
Gyda llanw'r mor fe ddeuant,  
Gan lefaru 'n felus iawn;  
Pan fo 'r mellt fel ser yn syrthio,  
Yn y storm gynhyrfus, gref -  
Pan fo 'r llong yn teimlo 'r creigiau,  
Daw meddyliau am y nef.

Daw meddyliau am y nefoedd,  
I unigedd fforest goed,  
Ac i'r anial, lle nas tyfodd  
Un glaswelltyn bach erioed.  
Ar fynyddau 'r ia tragwyddol,  
Ac ar greigiau llymion, lle  
Bydd eryrod yn gorffwyso,  
Daw meddyliau am y ne.

Daw meddyliau am y nefoedd  
I ynysig leia 'r aig,  
Lle mae 'r don yn gosod coron  
Gwrel wen ar ben y graig;  
Trwy holl gyfandiroedd daear,  
Glynnoedd dwfn, a bryniau ban,  
Pur feddyliau am y nefoedd  
Ddont eu hunain i bob man.

MAE JOHN YN MYND I LOEGER.

Y mae hen don wladol o'r enw Gofid Gwynan, ac un led dlos ydyw ar y cyfan, ond nid i gyd felly. Ysgrifennwyd y geiriau canlynol i'w canu arni, ond nid ydynt yn ymbriodi a'r alaw mor hapus ag y dymunwn. Dymunwn ddyweyd am y gan ganlynol, mai ychydig iawn o ddychymyg sydd ynnddi, ond fy mod yn dyweyd fy mhrofiad oreu gallwn.

Mae John yn mynd i Loeger,  
A bore fory 'r a;  
Mae gweddw fam y bachgen  
Yn gwybod hynny 'n dda;  
Wrth bacio 'i ddillad gwladaidd,  
A'u plygu ar y bwrdd,  
Y gist ymddengys iddi,  
Fel arch ar fynd i ffwrdd.

Mae ef yn hel ei lyfrau,  
I'r gist sydd ar y llawr;  
Yn llon gan feddwl gweled  
Gwychderau 'r trefydd mawr.  
Nis gwel e 'r deigrin distaw  
Ar rudd y weddw drist;  
Na 'r Beibl bychan newydd  
A roddwyd yn y gist.

Yn fore, bore drannoeth,  
Pan gysgai 'r holl rai bach;  
Wrth erchwyn y gwelyau  
Mae John yn canu 'n iach.  
Carasai aros gartref,  
Ond nid oedd dim i'w wneyd -  
Fe gawsai aros hefyd,  
Pe b'asai 'n meiddio dweyd.

I gwrdd y tren boreuol,  
Cyn toriad dydd yr a, -  
"Ffarwel, fy mhlentyn anwyl,  
O bydd yn fachgen da!  
Y nef a'th amddiffynno,  
Fy machgen gwyn a gwiw;  
Paid byth anghofio 'th gartref,  
Na 'th wlad, na 'th iaith, na' th Dduw."

BUGAIL YR HAFOD.  
ALAW,--Hobed o Hilion.

Pan oeddwn i'n fugail yn Hafod y Rhyd,  
A'r defaid yn dyfod i'r gwair a'r iraidd yd;  
Tan goeden gysgodol mor ddedwydd 'own i,  
Yn cysgu, yn cysgu, yn ymyl trwyn fy nghi;  
    Gwelaf a welaf, af fan y fynnaf,  
    Yno mae fy nghalon, efo hen gyfoedion  
Yn mwynhau y maesydd a'r dolydd ar hafddydd ar ei hyd.

Pan oeddwn i gartref, fy mhennaf fwynhad  
Oedd naddu a naddu ar aelwyd glyd fy nhad;  
Tra 'm chwaer efo 'i hosan a mam efo carth,  
Yn nyddu, yn nyddu, ar garreg lan y barth,  
    Deued a ddeuo, anian dynn yno,  
    Hedaf yn fy afiaeth ar adenydd hiraeth  
I'r hen dy, glangynnes, dirodres, adewais yn fy ngwlad.

Mae'r wennol yn crwydro o'i hannedd ddilyth,  
Ond dychwel wna'r wennol yn ol i'w hanwyl nyth;  
A chrwydro wnawn ninnau ymhell ar ein hynt,  
Gan gofio 'r hen gartref chwareuem ynddo gynt.  
    Pwyso mae adfyd, chwerwi mae bywyd,  
    Chwerwed ef a chwerwo, melus ydyw cofio  
Annedd wen dan heulwen yr awen a wena arnom byth.

#### TI WYDDOST BETH DDYWED FY NGHALON.

Achllysurwyd y penillion hyn gan eiriau ymadawol mam yr awdwr, pan  
oedd hi yn dychwelyd i Gymru, ar ol talu ymweliad iddo.

Yn araf i safle 'r gerbydres gerllaw,  
    Y rhodiai fy mam gyda'i phlentyn;  
I waelod ei chalon disgynnodd y braw,  
    Pan welai y fan oedd raid cychwyn.  
Ymwelwodd ei gwefus--ei llygaid droi 'n syn,  
    Rhy floesg oedd i roddi cynghorion;  
Fe'i clywais er hynny yn sibrwd fel hyn, -  
    "Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

Canfyddodd fy llygad mewn dagrau 'n pruddhau,  
    Gwir ddelw o'i llygad ei hunan;  
Hyn ydoedd am ennyd fel yn ei boddhau,  
    Er nad fy nhristau oedd ei hamcan.  
Ond er fod cyfyngder yr ennyd yn gwneyd  
    Atalfa ar ffrwd o gysuron,  
Mudanrwydd rodd gennad i'w hanadl ddweyd, -  
    "Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

Nid son am gynllwynion y diafol, a'i fryd,

Er ennill ieuencid i'w afael -  
Nid son am ffolineb, a siomiant y byd,  
Yr ydoedd pan oedd yn fy ngadael;  
Dymunai 'n ddiameu bob lles ar fy nhaith,  
Trwy fywyd i fyd yr ysbrydion;  
Ond hyn oedd yr oll a ddiangodd mewn iaith, -  
"Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

I eiriau dirmygus, dieithrol nid wyf,  
Mi wn beth yw llymder gwatwariaeth;  
Y munud diffygiwn dan loesion eu clwyf,  
Yn nesaf dro'i oll, yn ddieffaith  
Do, clywais hyawdledd--er teimlo ei rym,  
Mewn effaith ni lyn ei rybuddion;  
Ond hyn gan dynerwch fyth erys yn llym, -  
"Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

Mae ysbryd yr oes megis chwyddiad y mor,  
Yn chware a chreigiau peryglon;  
O'm amgylch mae dynion a wawdiant Dduw lor,  
Wyf finnau ddiferyn o'r eigion;  
Fy nghamrau brysurant i ddinistr y ffol,  
Ond tra ar y dibyn echryslon  
Atelir fi yno gan lais o fy ol, -  
"Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

Pe gwelwn yn llosgi ar ddalen y nef,  
Y tanllyd lythrennau "NA PHECHA;"  
Pe rhuai taranau pob oes yn uu llef -  
"Cyfreithiau dy Dduw na throstedda;"  
Pe mellten arafai nes aros yn fflam,  
I'm hatal ar ffordd anuwiolion,  
Anrhaethol rymusach yw awgrym fy mam, -  
"Ti wyddost beth ddywed fy nghalon."

GWYN, GWYN YW MUR.

Gwyn, gwyn yw mur y bwthyn ar y bryn,  
O'i bared tyf rhosynau coch a gwyn;  
Tu allan, hardd a pharadwysaidd yw -  
Tu fewn mae'r ferch, fy nghariad wen, yn byw.

Y FENYW FACH A'R BEIBL MAWR.

[Mae y gan hon yn un a gerir gennyf fi tra byddaf byw, am fy mod

wedi digwydd ei chyfansoddi rhwng 9 a 10 o'r gloch, boreu Ebrill y 3ydd, 1859. Boreu trannoeth derbyniais lythyr ymylddu o Gymru, yn dwyn imi y newydd fod fy anwyl dad wedi cau ei lygaid ar y byd hwn, ar y dydd a'r awr grybwylledig.--J. C. H.]

Disgynnai 'r gwlaw, a gwynt y nos

A ruai yn y llwyn;

Pan oedd genethig dlawd, ddifam,

Yn dal ei chanwyll frwyn;

Wrth wely ei chystuddiol dad,

A'i gliniau ar y llawr,

Gan dynnu 'r wylo iddi' hun,

A darllen y Beibl mawr.

Disgynnai 'r gwlaw a gwynt y nos

Gwynfanai am y dydd,

A llosgi 'r oedd y ganwyll frwyn

Uwchben y welw rudd;

A gwyllo 'r oedd y fenyw fach

Ei thad o awr i awr,

Gan dorri mewn gweddiau taer,

A darllen y Beibl mawr.

Disgynnai 'r gwlaw, a gwynt y nos

Dramwyai drumiau 'r wlad,

A chwsg a ddaeth i esmwythau

Ei chystuddiedig dad;

Ond pa fath gwsg, nis gwyddai hi,

Nes dwedai 'r oleu wawr,

Ei fod ef wedi mynd i'r nef,

Yn swm yr hen Feibl mawr.

Disgynna 'r gwlaw, ac eto 'r gwynt

A rua yn y llwyn,

Uwchben amddifad eneth dlawd,

Tra deil ei chanwyll frwyn;

Ar ol ei thad, ar ol ei mham,

Ei chysur oll yn awr

Yw plygu wrth eu gwely hwy,

A darllen y Beibl mawr.

DYCHWELIAD Y CYMRO I'W WLAD EI HUN.

O Hinsawdd i hinsawdd mi grwydrais yn hir,

O rewdir y Gogledd i Itali dlos:

Am danat ti Walia, ar for ac ar dir,

Hiraethais y dydd a breuddwydiais y nos.

Cyfeiriaais fy nghamrau i'r ardal hoff hon,

Ar gopa Clawdd Offa gosodais fy nhraed;



Daeth awel y mynydd fel gwin i fy mron,  
A golwg ar Gymru gynhesodd fy ngwaed,  
A golwg ar Gymru gynhesodd ngwaed.

Ar dywod yr anial bu ol fy nau droed,  
Mi deithiais yn oerfel a phoethder yr hin;  
O'r fro lle nas tyfodd glaswelltyn erioed,  
I wledydd y mel a gwinllanoedd y gwin;  
Yng Nghymru parhaodd fy nghalon o hyd,  
Anwylach a harddach oedd hen Walia wen;  
Mi groesais y mor i eithafoedd y byd:  
Ond croesais yr Hafren i orffwys fy mhen,  
Yng nghartref fy nhadau gorffwysaf fy mhen.

#### ADDFWYN FIWSIG.

Addfwyn Fiwsig, addfwyn Fiwsig,  
Gwenferch gwynfa ydwyt ti;  
Pan anedli, adfywiedig  
Awel haf ddaw atom ni.  
Gauaf du helbulon,  
Droi yn ha;  
Danat rhew y galon,  
Toddi wna, toddi wna.  
Dafnau melus bro gogoniant,  
Yn dy lafar di ddisgynnant;  
Blodau Eden yn ddiri',  
Dyfant, wenant, beraroglant,  
Yn dy lais a'th wyddfod ti.  
Nefol ferch ysbrydoledig,  
Ti sy 'n puro 'r fron lygredig,  
Ti sy 'n llonni 'r cystuddiedig.  
Addfwyn Fiwsig, addfwyn Fiwsig  
Gwenferch gwynfa ydwyt ti.

#### Y CANIADAU.

Nid oes gennyf fawr o bleser gydag ysgrifennu un math o farddoniaeth heblaw caneuon bychain o'r fath hyn. Fy mhlant fy hun ydyw'r Caniadau. Dymuniad fy nghalon a balchder fy mynwes ydyw eu dwyn i fyny yn blant da. Wrth adael i rai ddawnsio mewn plentynrwydd, ac i'r lleill chwerthin ac ysmalio, caiff nifer o honynt gadw carwriaeth ac eraill ganu hen alawon eu brodir. Caiff bechgyn weithio yn y graig, a bugeilio ar y mynydd, a phan fydd dolefiad corn y gad yn galw, fe'u cyfeiriaf i faes y frwydr i amddiffyn eu

cartref, ac i farw'n ddewr tros Ryddid eu mamwlad. Yn nesaf at ofni  
Duw ac anrhydeddu y brenin, cant garu eu gwlad a meddwl yn dda am eu  
hiaith a'u cenedl.

BUGEILIO 'R GWENITH GWYN.  
ALAW,--Bugeilio 'r gwenith gwyn.

Eisteddai merch ar gamfa'r cae,  
A'i phen gan flodau 'n dryfrith,  
I gadw 'r adar bach ffwrdd  
Rhag disgyn ar y gwenith.  
Rho'i ganiatad i'r deryn to,  
A'r asgell fraith gael disgyn;  
Rhag ofn ei fod yn eos fach,  
A dyna deimlad plentyn.

Pan welot tithau eneth wan,  
Yn gofyn am dy gymorth:  
Wrth gil y drws, a glywi di,  
Mo ymbil chwaer am ymborth?  
Os wyt am fendith ar dy faes,  
Gogwydda glust i'w gweddi;  
Yr oedd yr haul, a'r gwllith, a'r gwllaw,  
Yn meddwl am roi iddi.

Os wyt am fedd gwenith gwyn,  
Gofala beth a heui;  
A wyt ti'n hau y dyddiau hyn  
Yr hyn ddymunet fedd?  
Tra gwelot wllith a gwllaw y nen,  
A'r heulwen yn haelionus;  
Wel dos i hau ar dir y tlawd,  
A chofia'th frawd anghenus.

MAE 'N GYMRO BYTH.  
ALAW,--O Gylch y Ford Gron.

Mae'n Gymro byth pwy bynnag yw,  
A gar ei wlad ddinam;  
Ac ni fu hwnnw 'n Gymro 'rioed,  
A wado fro ei fam.  
Aed un i'r gad a'r llall i'r mor,  
A'r llall i dorri mawn;  
A chario Cymru ar ei gefn  
A wnaiff y Cymro iawn.

Cydgan: Does neb yn caru Cymru 'n llai,  
Er iddo grwydro 'n ffol;  
Mae calon Cymro fel y trai  
Yn siwr o ddod yn ol.

Er mynd ymhell o Walia Wen,  
A byw o honi 'n hir,  
Ac er i'r gwallt claerdduaf droi  
Yn wyn mewn estron dir,  
Mae 'r cof am dad a mam yn mynd  
I'r bwthyn yn y ddol,  
A chlychau mebyd yn y glust  
Yn galw galw 'n ol.

Enilled aur ac uchel glod,  
Mewn gwlad o win a mel;  
Aed yn ei longau ar y mor,  
Er maint o'r byd a wel;  
Wrth edrych ar fachludiad haul  
A gwyllo ser y nos,  
Bydd clychau arian yn y gwynt  
Yn son am Gymru dlos.

MI WELAF MEWN ADGOF.  
ALAW,--Difyrrwch Arglwyddes Owen.

Mi welaf mewn adgof hen ysgol y Llan,  
A'r afon dryloew yn ymyl y fan:  
O'm blaen mae pob carreg yn rhedeg yn rhes,  
A'r coedydd gysgodent fy mhen rhag y gwres.  
Yng nghanol eu cangau mae telyn y gwynt,  
Yn eilio 'r hen alaw a ganwn i gynt;  
Rwy 'n teimlo fy nhalcen dan heulwen yr haf,  
A 'nghalon yng Ngwalia ple bynnag yr af.

Rwy'n gweled y defaid a'r wyn ar y bryn,  
Rwy 'n gweled gwynebau sy 'ngwaelod y glyn;  
Rwy'n clywed rhaiadrau yn adsain o draw,  
Ar mawrwynt yn erlid y cenllysg ar gwllaw.  
O sued yr awel, a rhued y don,  
Beroriaeth adgofion yn lleddf ac yn llon,  
Boed cwpan dedwyddyd yn wag neu yn llawn,  
Yng Ngwalia mae 'r galon ple bynnag yr awn.

DIM OND UNWAITH YN Y FLWYDDYN.

Dim ond unwaith yn y flwyddyn,  
Awn i fyny 'r cymoedd cain;  
Awn i ogli 'r peraidd borwellt  
Llysiau 'r mel a blodau 'r drain.  
Dim ond unwaith yn y flwyddyn  
Gwena 'r ddaear oll fel gardd;  
Awn aan dro, tua bryniau 'n bro  
Dim ond unwaith yn y flwyddyn,  
Pwy na chwery, pwy na chwardd?

Y MARCH A'R GWDDW BRITH.  
ALAW,--Y Gadlys.

Caradog eilw 'i ddeiliaid,  
Ag udgorn ar ei fant;  
Fe ruthorodd y Siluriaid,  
Cwmpasant yn y pant.  
Enciliodd arwyr enwog,  
Ond ar y march a'r gwddw brith  
Fe ddaw 'r frenhines deg i'w plith  
I edrych am Garadog.

Mae cynnwrf yn y ceunant,  
Ar derfyn dydd y gad;  
A dynion dewr orweddant,  
I farw tros eu gwlad.  
Yr afon foddodd fyddin,  
Ond ar y march a'r gwddw brith,  
Fe ddaw 'r frenhines deg i'w plith,  
I edrych am y brenin.

Fe welodd y Rhufeiniaid  
Y march a'r gwddw brith;  
Ond gwelodd y Brythoniaid  
Frenhines yn eu plith.  
Mae 'r corn yn ail-udganu,  
Brythoniaid yn eu holau dront,  
Rhufeiniaid yn eu holau ffont,  
O flaen cleddyfau Cymru.

Y FERCH O'R SCER.  
ALAW,--Y Ferch o'r Scer.

Dywedir fod Merch y Scer yn ddarpar gwraig i'r telynor am rai blynyddau, ond gan iddo trwy ryw ddamwain golli ei olwg, fe berswadiwyd y llances gan ei pherthynasau a chan ei theimladau ei hun i roi pen ar y garwriaeth. Gwnaed y don gwynfanus a phrydferth hon gan y telynor i arllwys allan ei siomedigaeth a'i ofid.

'R wyf yn cysgu mewn dallineb  
Ganol dydd a chanol nos;  
Gan freuddwydio gweled gwyneb  
Lleuad wen a seren dlos.  
Tybio gweld fy mam fy hunan -  
Gweld yr haul yn danbaid der;  
Gweld fy hun yn rhoddi cusan  
I fy chwaer a Merch y Scer.

Gwresog ydyw'r haul gwyneblon,  
Oer, ond anwyl, ydyw 'r ser;  
Gwres oer felly yn fy nghalon  
Bar adgofion Merch y Scer.  
Mae fy mam a'm chwaer yn dirion,  
Yn rhoi popeth yn fy llaw;  
Merch y Scer sy 'n torri 'm calon,  
Merch y Scer sy 'n cadw draw.

Cariad sydd fel pren canghennog,  
Pwy na chara Dduw a dyn?  
Cangen fechan orflodeuog  
Ydyw cariad mab a mun.  
O! 'r wy'n diolch ar fy ngliniau,  
Am y cariad pur di-ball;  
Cariad chwaer sy 'n cuddio beiau -  
Cariad mam sy'n caru 'r dall.

PA LE MAE 'R HEN GYMRY?  
ALAW,--Llwyn Onn.

Bernid unwaith, nid yn unig gan Gymru hygoel, ond gan yr holl deyrnas, fod llwyth o Indiaid Cymreig yn preswyllo parth o'r America ar gyffiniau yr afon Missouri, ac mai y Padoucas neu y Mandanas oeddynt. Y mae yr hanes am JOHN EVANS o'r Waunfawr, yn Arfon, yn hynod effeithiol. Cenhadwr ieuanc, llawn o ysbryd gwladgarol ac o sel grefyddol ydoedd ef. Ymgwymerodd a'r gorchwyl mawr o fyned i eithafoedd America, i chwilio am ddisgynyddion Madog, ac i bregethu yr efengyl iddynt. Dilynodd John Evans yr afon Missouri am 1,600 o filldiroedd, ond tarawyd ef a'r dwymyn, a bu farw, ymhell o'i fro enedigol, ac mor bell ag erioed oddiwrth yr Indiaid Cymreig. Y mae pedwar ugain mlynedd er hynny, ac y mae ein barn, gan mwyaf, wedi cyfnewid o barth i fodolaeth bresennol disgynyddion Madog ap Owen Gwynedd. Gweler draethawd Thomas Stephens, Ysw., Merthyr Tydfil, ar

y mater. Y mae amcan mawreddus, ynni anturiaethus, taith  
aflwyddiannus, a diwedd torcalonnus y Cymro ieuanc hwn yn hynod  
darawiadol.

Mae 'r haul wedi machlud, a'r lleuad yn codi,  
A bachgen o Gymru yn flin gan ei daith;  
Yn crwydro mewn breuddwyd, ar lan y Missouri,  
I chwilio am lwyth a lefarent ein hiaith.  
Ymdrochai y ser yn y tonnau tryloewon,  
Ac yntau fel meudwy yn rhodio trwy i hun;  
"Pa le mae fy mrodyr?" gofynnai i'r afon  
"Pa le mae 'r hen Gymry, fy mhobol fy hun?"

Fe ruai bwystfilod, a'r nos wnaï dywyllu,  
Tra 'r dwfr yn ei wyneb a'r coed yn ei gefn;  
Yng nghaban y coediwr fe syrthiodd i gysgu,  
Ac yno breuddwydiodd ei freuddwyd drachefn.  
Fe welai Frythoniaid, Cymraeg wnaent lefaru,  
Adroddent eu hanes, deallai bob un.  
Deffrodd yn y dwymyn, bu farw gan ofyn,  
"Pa le mae 'r hen Gymry, fy mhobol fy hun?"

#### MAES CROGEN BORE TRANOETH.

ALAW,--Y Fwyalchen.

Ar y ffordd rhwng y Waun a Glynceiriog, y mae ty fferm mawr, o'r enw  
Crogen Iddon. Bu brwydr dost yn yr ardal hon yn 1164, rhwng y  
Cymry, tan arweiniad Owen Gwynedd, a Harri II. Y mae ol ei wersyll  
mewn amryw fannau ar yr Orsedd Wen, Bwrdd y Brenin--ac ar ran o'r  
mynydd perthynol i'r amaethdy y'm ganwyd ac y'm magwyd i.

Y frwydr aeth trosodd o'r diwedd,  
A baeddwyd y gelyn yn llwyr;  
A'r ser edrychasant ar Wynedd,  
A'r bore ddilynodd yr hwyr.  
'R oedd yno ieuencid yn gorwedd,  
Am sefyll tros Wynedd yn bur -  
Yn fore daeth mamau a gwragedd,  
I chwilio am feibion a gwyr.

Fe ganai mwyalchen er hynny,  
Mewn derwen ar lannerch y gad;  
Tra 'r coedydd a'r gwrychoedd yn lledu,  
Eu breichiau tros filwyr ein gwlad.  
Gorweddai gwr ieuanc yn welw,  
Fe drengodd bachgennyn gerllaw;  
Tra i dad wrth ei ochor yn farw,  
A'i gleddyf yn fyw yn ei law.

Gan frodyr, chwiorydd, a mamau,  
Fe gasglwyd y meirwon ynghyd;  
Agorwyd y ffos ac fe 'i cauwyd,  
Ond canai 'r Fwyalchen o hyd.  
Bu brwydyr Maes Crogen yn chwerw,  
Gwyn fyd yr aderyn nas gwyr  
Am alar y byw am y meirw,  
Y bore ddilynodd yr hwyr.

TROS Y GARREG.  
ALAW,--Tros y Garreg.

Pan y bydd llanciau a merched sir Feirionnydd mewn llefydd rhwng  
Bwlch Llandrillo a Chlawdd Offa, soniant yn fynych am fyned am dro i  
sir Feirionnydd, tros Garreg Ferwyn a thros y Bwlch. Awgrymwyd y  
gan hon gan lodes oedd yn myned ag arian i helpu ei mam dalu y rhent  
am y ty bychan lle y ganwyd ac y bu farw ei thad.

Fe ddaw wythnos yn yr haf,  
Gweled hen gyfeillion gaf;  
Tros y mynydd  
I Feirionnydd,  
Tros y Garreg acw 'r af.  
Ar y mynydd wele hi,  
Draw yn pwyntio ataf fi;  
Fyny 'r bryn o gam i gam,  
Gyda 'm troed fy nghalon lam;  
Af ag anrheg  
Tros y Garreg  
I fy unig anwyl fam.

Fe gaf chware ar y ddol,  
Fe gaf eistedd ar y 'stol,  
Wrth y pentan,  
Diddan, diddan,  
Tros y Garreg af yn ol.  
Pan ddaw 'r wythnos yn yr haf,  
O fel codaf ac yr af,  
Fyny 'r bryn o gam i gam,  
Gyda 'm troed fy nghalon lam;  
Af ag anrheg  
Tros y Garreg  
I fy unig anwyl fam.

BARDD YN EI AWEN.  
ALAW,--Bardd yn ei Awen.

Mae llawer eraill o ddulliau yn bod ar y mesur hwn, ond nid wyf yn alluog, oddiwrth yr engreiffiau sydd gennyf, i roi barn nac opiniwn pa un o'r amryw fathau yw y mwyaf dewisol. Y mae y don yn ddigon ystywyth ac ufudd, modd bynnag, i addasu ei hun at y cyfan. Efallai

Nad oes faws na dwys fesur  
O un baich i hen don bur,

mwy nag i awen.

Mae Bardd i ddod ryw ddydd,  
A brenin-fardd ein bryniau fydd,  
    Fe ddaw i Gymru lan;  
Ei wlad a glyw ei lef,  
A ni a phawb a'i hoffwn ef,  
    Pan gwyd pen gawr y gan;  
Fe aiff i ddwyfol fan,  
    Yn nghiliau dwfn hen galon dyn:  
Am Hedd fe gan o hyd,  
Fod angel Hedd yn hel ynghyd,  
    Enwadau 'r byd yn un.

Fe ddaw y Bardd i'r byd,  
A'i gan i ben, O! gwyn eu byd  
    Y dorf a wel y dydd;  
Pwy wel y bore gwyn,  
Ac heulwen deg cyflawniad hyn,  
    Y fath gyfundeb fydd!  
Daw bardd i fysg ein plant,  
    I daro tant yn natur dyn;  
Am Hedd fe gan o hyd,  
Fod angel Hedd yn hel ynghyd  
    Enwadau 'r byd yn un.

CODIAD YR HAUL.

ALAW,--Codiad yr Haul.

Mae yr alaw hon yn fwy addas feallai i'w chanu ar offeryn na chyda llais, oblegid ei bod mor gyflym, nes y mae synwyr, barddoniaeth geiriau, ac odlau yn cael llithro trostynt o'r bron heb eu cyffwrdd. Yr oedd Handel yn gydnabyddus iawn gyda'r hen donau Cymreig, ac fe ddefnyddiodd hon yn ei Acis and Galatea. Yr oedd cyfaill o Sais un tro yn chware yr alaw o dan fy nghronglwyd, ac wedi myned unwaith neu ddwy tros y don, pan waeddodd allan tros ei ysgwydd, "Ai ton Gymreig y galwch chwi hon? Ton o waith Handel yn don Gymreig!" Yr



oedd yn dda gennyf gael cyfleustra i esbonio iddo.

Gwel, gwell! wyneb y wawr,  
Gwenu mae y bore-gwyn mawr:  
Ac wele'r Haul trwy gwmwl rhudd,  
Yn hollti ei daith gan dywallt Dydd!  
I'w wydd adar a ddont,  
Dreigiau 'r Nos o'i olwg a ffont.  
Pwy ddwed hardded ei rudd,  
Wyched yw gwynfreichiau Dydd!  
Try y mor yn gochfor gwaed,  
A'r ddaear dry o dan ei draed,  
A'r ddaear dry o dan ei draed.

Haul, Haul! hyfryd yw Haul,  
Gwyneb Hedd yw gwyneb yr Haul:  
I fyrrd y dysg fawredded yw  
Y gwynwedd dan gyneuodd Duw!  
I'w daith' fyny y daw,  
Llygaid dydd a'i gwelant ef draw;  
Egyr pob blaguryn byw,  
Ar ros a gwaun yn rhesi gwiw -  
Gwel pob peth wyn haul y nen,  
E' gwyd y byd pan gwyd ei ben,  
E' gwyd y byd pan gwyd ei ben.

LLONGAU MADOG.  
ALAW,--Difyrrwch y Brenin.

Wele'n cychwyn dair ar ddeg,  
O longau bach ar fore teg;  
Wele Madog ddewr ei fron,  
Yn gapten ar y llynges hon.  
Mynd y mae i roi ei droed,  
Ar le na welodd dyn erioed:  
Antur enbyd ydyw hon,  
Ond Duw a'i dal o don i don.

Ser y nos a haul y dydd,  
O gwmpas oll yn gwmpawd sydd;  
Codai corwynt yn y De,  
A chodai 'r tonnau hyd y ne;  
Aeth y llongau ar eu hynt,  
I grwydro 'r mor ym mraich y gwynt;  
Dodwyd hwy ar dramor draeth,  
I fyw a bod er gwell er gwaeth.

Wele'n glanio dair ar ddeg,  
O longau bach ar fore teg:

Llais y morwyr glywn yn glir,  
'R ol blwydd o daith yn bloeddio "Tir!"  
Canent newydd gan ynghyd,  
Ar newydd draeth y newydd fyd -  
Wele heddwch i bob dyn,  
A phawb yn frenin arno 'i hun.

#### SERCH HUDOL.

ALAW,--Serch Hudol.

Serch Hudol swyn,  
Sy'n llanw 'r llwyn,  
Pan fo myrdd o adar mwyn,  
Yn canu yn y coed.  
Mae anian oll yn canu 'nghyd,  
'D oes dim yn fyddar nac yn fud,  
Mae mwy o fiwsig yn y byd  
Na thybiodd dyn erioed.  
Corau 'r Wynfa wen,  
A ganant byth heb ddod i ben,  
Maer delyn aur gan deulu 'r nen,  
Yng ngwyddfod Duw ei hun.  
Mae can yn hedeg ar ei hynt,  
Yn swm y mor a llais y gwynt,  
Bu ser y bore 'n canu gynt,  
Paham na chana dyn?

Serch hudol yw,  
Pob peth sy'n byw,  
Yn y nef a daear Duw;  
O'r haul sy'n llosgi fry -  
I'r prifyn tan yr hwn a roed,  
I rodio 'r clawdd a gwraidd y coed,  
I oleu ar y llwybyr troed  
Sy'n arwain i dy dy.  
Hardd yw llun a lliw,  
Pob peth a ddaeth o ddwyllaw Duw,  
I ble 'r a llygad dyn nad yw,  
Yng ngwydd y tlws a'r cain?  
Prydferthwch sydd yn llanw 'r nef,  
A phob creadur greodd Ef,  
O'r eryr ar ei aden gref,  
I'r dryw sydd yn y drain.

#### BREUDDWYD Y BARDD.

Nis gwn am un engraifft o bennill ar y mesur hwn, ac nis gwn am neb sydd yn gallu yr hen alaw odidog heblaw y cyfaill Idris Vychan. Y mae seibiant yn y don ar ddiwedd y chweched llinell, a'r llinell olaf yn llwythog o ofid a siomedigaeth. Ymdrechais yn y geiriau gadw at gymeriad neilltuol y llinell olaf. Mae hi fel moeseb oddiwrth, neu eglurhad ar, y chwe llinell flaenorol.

ALAW,--Breuddwyd y Bardd.

[Music not transcribed--DP]

Eisteddai hen fardd yn ei gadair,  
Yn wargrwm a'i wallt fel y gwlan;  
A'i feddwl a hedodd i'r amser  
Y gwelid ei blant wrth y tan.  
Ei amrant a gauodd, ac yna breuddwydiodd  
Yn weddw ac unig heb neb iw wahardd -  
Yng ngwynfyd ei galon breuddwydiodd y bardd.

Fe welodd ei hun yn priodi,  
Genethig anwylaf y wlad;  
Fe glywodd ei gyntaf anedig  
Gan wenu 'n ei alw fe 'n "dad!"  
Ni welodd ef gladdu ei briod a'i deulu,  
Na deilen wywedig yn disgyn i'r ardd -  
Na, breuddwyd ei febyd freuddwydiodd y bardd.

Fe glywai hen glychau Llanarmon,  
Yn fachgen fe deimlodd ei hun,  
Breuddwydiodd hen deimlad y galon,  
Sef hiraeth am ddyfod yn ddyn.  
Ni chofiodd ef helynt y dyddiau'r aeth trwyddynt,  
Ond tybiodd fod popeth yn hyfryd a hardd -  
Breuddwydion ei galon freuddwydiodd y bardd.

Er na bu un linell mewn argraff  
O waith y breuddwydiwr erioed;  
Fe wel ef ei waith yn gyfrolau,  
A dynion yn rhodio fel coed,  
A bechgyn yn darllen cynyrchion ei awen,  
Fe wel anfarwoldeb trwy gwsg, ac fe chwarrdd -  
Breuddwydion ei galon freuddwydiodd y bardd.

CORN Y GAD.

ALAW,--Rhyfelgan Ap Ivan Bennaeth.

Ar y mynydd rhodiai bugail,  
Gwelai 'r gelyn ac yn uchel,

Bloeddiodd allan--"Llongau Rhyfel!"

Yna clywai gorn y gad.

Corn y gad!

Dyna ganiad corn arswydion,

Traidd ei ddolef trwy Blunlumon,

Cawdor sydd yn galw 'i ddyinion.

Corn y rhyfel hollta 'r nefoedd,

Tery arswyd trwy 'r mynyddoedd,

Etyb creigiau pell y cymoedd

Gorn y gad.

Fel mae Draig hen Gymru 'n deffro

Tan y amynydd yn ei hogo',

Cerrig ateb sydd yn bloeddio,

Chwythu 'n uwch wna corn y gad;

Corn y gad!

Meibion Berwyn ydynt barod,

Llifant o'r mynyddoedd uchod,

Duant y gwastadedd isod;

Meirch i'r frwydyr gydgarlamant,

Holl gleddyfau Cymru fflamiant,

Mewn urdduniant, cydatebant

Gorn y gad!

CORN Y GAD.

Meddaf y pleser o ysgrifennu geiriau am y waith gyntaf i hen ryfelgan Gymreig o radd uchel; o leiaf nid wyf yn gwybod fod neb o'm blaen wedi cyfansoddi can ar yr alaw. Ni bu y gerddoriaeth ychwaith yn argraffedig. Fe ddichon fod y don wedi ei chyhoeddi, ac fe ddichon fod rhai o'm cyfeillion yn gwybod am eiriau hefyd llawer rhagorach na'm heiddo i. Fe ddywedaf ar fyr eiriau pa fodd y daethum ar ei thraws. Fel yr oedd Idris a minnau un noswaith yn hwmian hen donau i'n gilydd, fe ofynnodd ef braidd yn sydyn, "A glywsoch chwi Ivan ap Ivan Bennoeth erioed?" Dywedais, os darfum ei chlywed, na chlywais hi ar yr enw hwnnw. "O," ebai yntau, "hen don anwyl, nad oes ei gwell gan ein cenedl. Mae tebygrwydd ynddi, fel yn amryw alawon eraill, i 'Difyrrwch Gwyr Harlech,' ac nid oes llawer lai o nerth a mawredd ynddi." Digwyddodd fod ei lais yn well nag arferol, a'm ystafell innau yn fechan, ac allan a hi nes oedd y bwrdd yn crynnu, a phlant a phobl ar yr heol yn sefyll i wrando wrth y ty. Dywedai iddo ei chlywed, er yn blentyn, yn cael ei chware gan seindorf Dolgellau.

DAFYDD Y GARREG WEN.

Tyddyn yw y Garreg Wen, ger Porthmadog. Yno yn y flwydd 1720 y ganwyd Dafydd, i'r hwn y priodolir cyfan-soddiaeth y don sydd ar ei enw. Dywedir hefyd, ond ar ba sail nis gwyddom, mai efe ydyw awdwr Codiad yr Hedydd, Difyrwch Gwyr Cricieth, ac alawon eraill. Y mae y don yn un o'r rhai prydferthaf sydd gennym, ac yn nodedig o alarus a dwys. Bu y cerddor gobeithiol hwn farw yn 1749, yn 29 oed, a chladdwyd ef ym mynwent Ynys Cynhaiarn, lle mae cofadail i'w goffadwriaeth, a llun ei delyn yn gerfiedig arni ynghyd a'r geiriau,--"BEDD DAVID OWEN, neu DAFYDD Y GARREG WEN."

'R oedd Dyfydd yn marw, pan safem yn fud  
I wyllo datodiad rhwng bywyd a byd;  
"Ffarwel i ti 'mhrïod, fy Ngwen," ebai ef,  
"Fe ddaeth y gwahanu, cawn gwrdd yn y nef."

Fe gododd ei ddwyllaw, ac anadl ddaeth  
I chwyddo 'r tro olaf trwy 'i fynwes oer, gaeth;  
"Hyd yma 'r adduned, anwylyd, ond moes  
Im' gyffwrdd fy nhelyn yn niwedd fy oes."

Estynwyd y delyn, yr hon yn ddioed  
Olyngodd alawon na chlywsid erioed;  
'R oedd pob tant yn canu 'i ffarweliad ei hun,  
A Dafydd yn marw wrth gyffwrdd pob un.

"O! cleddwch fi gartref yn hen Ynys Fon,  
Yn llwch y Derwyddon, a hon fyddo 'r don,  
Y dydd y'm gosodir fi 'n isel fy mhen," -  
A'i fyseidd chwareuant yr "Hen Garreg Wen."

'R oedd Dafydd yn marw, pan safem yn fud  
I wyllo datodiad rhwng bywyd a byd;  
Yn swm yr hen delyn gogwyddodd ei ben,  
Ac angau rodd fywyd i'r "Hen Garreg Wen."

TORIAD Y DYDD.  
ALAW,--Toriad y Dydd.

Fe welid cant o honom  
Yng ngoleu 'r lleuad brudd,  
Yn dringo fyny 'r Wyddfa fawr  
I weled Toriad Dydd.  
Edrychem ar y nefoedd,  
Wrth fynd o fryn i fryn;  
Edrychem ar y llynoedd dwr,  
A phwysem ar ein ffyn.  
A gwelem y Saith Seren  
Oedd yn y gogledd draw,

Yn gwenu ar Saith Seren wen  
Oedd yn y llyn gerllaw.  
Ond nid oedd amser sefyll,  
Nid oedd ond hanner awr,  
Na byddai Toriad Dydd yn dod  
Ar ben y Wyddfa fawr.

O'r diwedd cyrhaeddasom  
At ffynnon ger ei phen,  
Gan ddiolch am gael gwin y graig  
Mor agos at y nen.  
Dringasom ris i fyny,  
A threm fawreddus gaed, -  
Yr holl ddwyreiniol fyd yn goch,  
Yn fflamio wrth ein traed;  
Ataliodd pawb ei anadl,  
A phlethodd pawb ei law,  
Wrth weld y goelcerth goch yn dod,  
A'r nos yn treiglo draw.  
Galwasom am y delyn,  
Ac yng ngoleuni 'r wawr,  
Canasom don ar "Doriad Dydd"  
Ar ben y Wyddfa fawr.

YR ENETH DDALL.  
ALAW, Toriad y Dydd.

Mae llawer un yn cofio  
Yr eneth fechan ddall;  
Ni welodd neb un fach mor fwyn,  
Mor brydferth, ac mor gall;  
Fe gerddodd am flynyddau  
I ysgol Dewi Sant,  
Ar hyd y ffordd o gam i gam,  
Yn nwyllaw rhai o'r plant.  
'R oedd gofal pawb am dani,  
A phawb yn hoffi 'r gwaith  
O helpu 'r eneth fach ymlaen,  
Trwy holl drofeydd y daith;  
Siaradai 'r plant am gaeau,  
A llwybrau ger y lli,  
Ac am y blodau tan eu traed,  
Ond plentyn dall oedd hi.

Fe glywai felus fiwsig  
Yr adar yn y dail;  
Fe deimlai ar ei gwyneb bach  
Belydrau serch yr haul;  
Aroglai flodau 'r ddaear;

Ond nis adwaenai 'r fun  
Mo wen yr haul, a mwy na 'r oll  
Mo wen ei mam ei hun.  
Mae 'r plentyn wedi marw, -  
Ar wely angau prudd  
Fe wenodd ar ei mam gan ddweyd,  
"Mi welaf doriad dydd!"  
Ehedodd mewn goleuni  
Oddiwrth ei phoen a'i phall,  
A gweled golygfeydd y nef  
Y mae yr ENETH DDALL.

CODIAD YR HEDYDD.  
ALAW,--Codiad yr Hedydd.

Dywedir fod D. Owen wedi mynd i noson-lawen i Blas y Borth,  
Porthmadog, ac fe arosodd y telynor yn rhialtwch yr arwest, tan ddau  
neu dri o'r gloch yn y bore. Fe ddaeth dydd ar warthaf Dafydd a'i  
delyn pan oedd y ddau ar y ffordd adref. Eisteddodd y llanc ar  
garreg sydd i'w chanfod eto yn yr ardal, i sylwi ar ehedydd uweh ei  
ben yn taro cyweirnod ei galon ar doriad dydd. Dyna'r fan a'r pryd  
y cyfansoddwyd y don Codiad yr Hedydd.

Clywch, clywch foreuol glod,  
O fwyned yw 'r defnynnau 'n dod  
O wynfa lan i lawr.  
Ai man ddefnynnau can  
Aneirif lu ryw dyrfa lan  
Ddiangodd gyda 'r wawr?  
Mud yw 'r awel ar y waun,  
Brig y grug yn esmwyth gryn;  
Gwranddo mae yr aber gain,  
Yn y brwyn ymguddia 'i hun.  
Mor nefol swynol ydyw 'r sain  
Sy 'n dod i ddeffro dyn.

Cwyd, cwyd ehedydd, cwyd,  
O le i le ar aden lwyd,  
Yn uwch, yn uwch o hyd;  
Can, can dy ddernyn cu,  
A dos yn nes at lawen lu  
Adawodd boen y byd, -  
Canu mae a'r byd a glyw,  
Ei alaw lon o uchel le;  
Cyfyd hiraeth dynol ryw  
Ar ei ol i froydd ne:  
Yn nes at Ddydd, yn nes at Dduw,  
I fyny fel efe.

## AR HYD Y NOS

ALAW,--Ar hyd y Nos.

Holl amrantau 'r ser ddywedant,

Ar hyd y nos,

Dyma 'r ffordd i fro gogoniant,

Ar hyd y nos.

Goleu arall yw tywyllwch,

I arddangos gwir brydferthwch

Teulu 'r nefoedd mewn tawelwch,

Ar hyd y nos.

O mor siriol gwena seren

Ar hyd y nos;

I oleuo 'i chwaer-ddaearen

Ar hyd y nos.

Nos yw henaint pan ddaw cystudd,

Ond i harddu dyn a'i hwyrdydd,

Rhown ein goleu gwan i'n gilydd

Ar hyd y nos.

## MORFA RHUDDLAN.

ALAW,--Morfa Rhuddlan.

Gwgodd y nefoedd ar achos y cyfion,

Trechodd Caethiwed fyddinoedd y Rhydd;

Methodd gweddiau fel methodd breuddwydion,

Cleddyf y gelyn a gariodd y dydd;

Cuddied y Morfa tan eira tragwyddol,

Rhewed yr eigion am byth tros y fan;

Arglwydd trugarog, O! tyred i ganol

Achos y cyfiawn a chartref y gwan.

Brenin y gelyn fydd pen ein gwladwriaeth,

Lleiddiad Caradog a gymer ei le;

Cwmped y delyn ar gwympiad Caradog,

Syrthied i'r ddaear fel syrthiodd efe.

Eto, edrychaf ar draeth y gyflafan,

Wadwyd mo Ryddid, a chablwyd mo 'r lor;

Gwell ydoedd marw ar Hen Forfa Rhuddlan,

Gwell ydoedd suddo i Ryddid y mor.

## 'DOES DIM OND EISIEU DECHREU.

ALAW,--Y Gadlys.



'Does dim ond eisieu dechreu,  
Mae dechreu 'n hanner gwaith,  
I ddysgu pob gwybodau  
A deall unrhyw iaith.  
Nac ofnwch anhawsderau,  
'Does un gelfyddyd dan y rhod  
Nad all y meddwl diwyd ddod,  
I'w deall wedi dechreu.  
"Fe hoffwn innau sengyd  
Ar ben y Wyddfa draw,"  
Medd hen foneddwr gwanllyd  
A phastwn yn ei law.  
Cychwynnodd yn y boreu,  
Ac erbyn hanner dydd yr oedd  
Ar ben y mynydd yn rhoi bloedd,  
"Doedd dim ond eisieu dechreu."

I fesur y planedau  
Sy'n hongian er erioed;  
I ddarllen tudalennau  
Y ddaear tan dy droed -  
Y bachgen efo 'i lyfrau  
Ymlaen yr a, ymlaen yr a  
I wneuthur drwg neu wneuthur da,  
'Does dim ond eisieu dechreu.  
Wel, deuparth gwaith ei ddechreu,  
'Does un ddihareb well;  
Cychwynnwch yn y boreu,  
Fe ellwch fynd ymhell.  
Edrychwch rhwng y bryniau  
Ffynhonnau bach sy'n llifo 'i lawr,  
Ond ant i'r mor yn genllif mawr,  
'Does dim ond eisieu dechreu.

DIFYRRWCH GWYR HARLECH  
ALAW,--Difyrrwch Gwyr Harlech

Wele goelcerth wen yn fflamio,  
A thafodau tan yn bloeddio,  
Ar i'r dewrion ddod i daro  
Unwaith eto 'n un;  
Gan fanllefau 'r tywysogion,  
Llais gelynion, trwst arfogion,  
A charlamiad y marchogion,  
Craig ar graig a gryn.  
Cwympa llawer llywydd,

Arfon byth ni orfudd;  
Cyrff y gelyn wrth y cant  
Orffwysant yn y ffosydd;  
Yng ngoleuni 'r goleeerth acw,  
Tros wefusau Cymro 'n marw,  
Anibyniaeth sydd yn galw  
Am ei dewraf dyn.

Ni chaiff gelyn ladd ac ymlid  
Harlech! Harlech; cwyd i'w herlid;  
Y mae Rhoddwr mawr ein Rhyddid,  
Yn rhoi nerth i ni;  
Wele Gymru a'i byddinoedd  
Yn ymdywallt o'r mynyddoedd!  
Rhuthrant fel rhaiadrau dyfroedd  
Llamant fel y lli.  
Llwyddiant i'n lluyddion,  
Rwystro bar yr estron,  
Gwybod yn ei galon gaiff  
Fel bratha cleddyf Brython.  
Cledd yn erbyn cledd a chwery,  
Dur yn erbyn dur a dery,  
Wele faner Gwalia i fyny,  
Rhyddid aiff a hi.

TROT Y GASEG.  
ALAW--Trot y Gaseg.

Rhaid imi basio heno  
Ty geneth lana'r fro,  
Dymunwn alw yno,  
Ond ni wnaiff hynny 'r tro.  
Tyrd ti fy merlen hoew,  
I fyny 'r dyffryn acw;  
Da gwyddost am y ty  
Y trig fy ngeneth gu -  
Dynesu mae yr afon,  
Cynesu mae fy nghalon,  
Wrth basio 'r Dolydd Gleision,  
Ar gefn fy merlen ddu.

Mae miwsig hen alawon,  
Yn swm dy bedwar troed:  
Rwy 'n croesi tros yr afon  
Mi welaf lwyn o goed.  
Tra 'r afon ar y graian,  
Yn hwian iddi' hunan,  
Mae seren Gwener gu  
Yn crynnu uwch y ty,

A'm calon wirion innau  
Yn crynnu am y goreu.  
Wrth fynd ar loergan oleu  
Ar gefn fy merlen ddu.

Yn y coedwigoedd agos,  
Fy merlen lo'wddu lefn,  
Y clywais lais yr eos  
Wrth deithio ar dy gefn.  
Pan oeddit ti yn trotian,  
Yr oeddwn innau 'n dotian,  
Wrth wrando 'r eos gu  
Ac edrych ar y ty.  
Pan dderfydd y gostegion,  
Bydd Merch y Dolydd Gleision,  
Mewn cannaid ddillad gwynion,  
Ar gefn fy merlen ddu.

LLANCES Y DYFFRYN.  
ALAW,--Llances y Dyffryn.

Llances y Dyffryn wnaeth bopeth yn iawn,  
Llanwodd lawenydd fy nghalon yn llawn;  
Glanach yw 'r defaid ar ochr y bryn,  
Gwynnach yw 'r alarch ar ddwfr y llyn:  
Clysach yw 'r blodau, a glasach yw 'r coed;  
Harddach, prydferthach y byd nag erioed.  
Gwnaed fi yn ddedwydd foreuddydd a nawn,  
Llances y Dyffryn wnaeth bopeth yn iawn.

Llances y Dyffryn oleuodd y fro,  
Gloewach yw 'r afon a glanach yw 'r gro;  
Purach fy meddwl a hoewach fy nhroed,  
Hoenach yr awen na bu erioed.  
Hoffach yw 'r Dyffryn a llonnach pob lle,  
Mwynach yw 'r awel o'r dwyrain a'r de;  
Trom fu fy nghalon, ond 'rwan distawn,  
Llances y dyffryn wnaeth bopeth yn iawn.

YN YNYS MON FE SAFAI GWR.  
ALAW--"Ymdaith y Mwnc."

Yn Ynys Mon fe safai gwr  
Ym min y nos ar fin y traeth;  
Fe welai long draw ar y dwr,

A'i hannerch ar yr eigion wnaeth:-  
Dos a gwel fy machgen gwiw,  
Dos a sibrwd yn ei glyw  
Yn iaith ddinam  
Ei anwyl fam,  
A dywed fod ei dad yn fyw.  
Ymwel gyda 'm plentyn, a dwed fod ei dad,  
Yn edrych yn fynych dros wyneb y lli.  
O! chwydder dy hwyliau gan chwaon o'th wlad,  
A thyner bo'r awel lle bynnag 'r ei di.  
Dos tros y don,  
Cei henffych well,  
Dwed yno'n llon  
Wrth fachgen sydd bell,  
Fod Gwalia flodeuog yn moli'r un Duw,  
Ac iaith ei gyndadau yn iach ac yn fyw.

Fod ywen ddu yn hardd uwchben  
Y garreg las lle cwsg ei fam,  
Ac fod ei dad a'i farf yn wen,  
Yn grwm ei war, a byr ei gam;  
Fod y pistyll eto 'n gry,  
Fod yr afon fel y bu,  
Ar wely glan  
O raian man,  
Yn sisial ton wrth ddrws y ty.  
Ymwel gyda 'm plentyn, a dwed fod ei dad,  
Yn edrych yn fynych dros wyneb y lli.  
O! chwydder dy hwyliau gan chwaon o'th wlad,  
A thyner bo'r awel lle bynnag 'r ei di.  
Dos tros y don,  
Cei henffych well,  
Dwed yno 'n llon  
Wrth fachgen sydd bell,  
Fod Gwalia flodeuog yn moli 'r un Duw,  
Ac iaith ei gyndadau yn iach ac yn fyw.

Fod ganddo chwaer ar ddelw 'i fam,  
Sydd yn parhau i'w garu ef,  
Sy 'n llawenhau wrth feddwl am  
Gael eto gwrdd yn nef y nef.  
Fod ei wlad heb weld ei hail  
Am glysni teg a glesni dail;  
A dal wrth ben  
Ei Gymru wen  
Mae awel nef a melyn haul.  
Ymwel gyda 'm plentyn, a dwed fod ei dad,  
Yn edrych yn fynych dros wyneb y lli.  
O! chwydder dy hwyliau gan chwaon o'th wlad  
A thyner bo 'r awel lle bynnag 'r ei di.  
Dos tros y don,  
Cei henffych well,  
Dwed yno 'n llon

Wrth fachgen sydd bell,  
Fod Gwalia flodeuog yn moli 'r un Duw,  
Ac iaith ei gyndadau yn iach ac yn fyw.

#### CADLEF MORGANNWG.

O "Syr Rhys ap Tomos."

Clywch, clywch, hen gadlef Morgannwg,  
Wele Rys a'i feirch yn y golwg,  
    I'w atal ymlaen  
    'Dyw mynydd ond maen  
        Adewir mewn llwch ar ei ol.  
Corn y gad ydyw miwsig yr awel,  
Heddyw gwledd gydag Arthur yw rhyfel,  
Yn galw ar fynydd a dol.  
Wel sefwch yn hyf gyda 'ch dreigiau,  
Ac edrychwch i lawr megis creigiau,  
    Gawrfloeddio mae Rhyddid i ganol y gad  
        I godi'r hen wlad yn ei hol.

Mae breichiau myrdd yn caledu,  
A ffroenau y meirch yn lledu;  
    A berwi mae gwaed,  
    Gwyr meirch a gwyr traed,  
        I godi'r hen wlad yn ei hol.  
Fry, fry, cyhwfan mae 'r faner,  
Trywanu mae 'r cledd at ei hanner;  
Yn uwch eto 'n uwch gyda 'r dreigiau,  
Ac edrychwch i lawr megis creigiau,  
    Gawrfloeddio mae Rhyddid i ganol y gad,  
        I godi 'r hen wlad yn ei hol!

#### MWYN YW MYNED TUA MON.

ALAW,--Hufen Melyn.

A ddowch chwi' rwyf--o ar yr  
af--on, A ddowch chwi' gan-u yn-o'n gor?

I weld hy--naws--ed yd--yw  
nos-on, A mwyn-ed murmur tonau'r mor?

A gawn ni fyn-ed ar y Fenai hen- o, I  
Yn--ys Mon-a rhwyf--wn gyda'r don: O  
dowch i gan-u, dowch i nof--io, Dowch i rwyf-o

gyda'r don: Mae croes--o an-wyl in--i  
yn--o, O mwyn yw myn-ed tu--a Mon.

Mae 'r bad yn nofio ar yr afon,  
A nos o fwyniant ydyw hon;  
Mae 'r ser a'r lleuad yn dryloewon,  
A'r cor yn canu ar y don.  
Wel ar y Fenai, ar y Fenai heno,  
Y llawen ganwn, rhwyfwn gyda 'r don, -  
A dyma 'r canu, dyma 'r nofio,  
Dyma 'r rhwyfo gyda 'r don;  
Mae aelwyd lawen inni yno,  
O mwyn yw myned tua Mon.

HUN GWENLLIAN.  
ALAW,--Hun Gwenllian.

Hun Gwenllian, ferch y brenin,  
Gwyn dy fyd ti tan y gwys;  
Cwsg Wenllian, dyner blentyn,  
Yn y ddaear ddistaw ddwys.  
Cledd y Norman wnaeth gyflafan,  
Nid oes gennyf fam yn awr;  
Hun Gwenllian, hun Gwenllian,  
Cwsg ymhell o'r cystudd mawr.

Hun Gwenllian, i'th fendithio  
Duw 'th gymerodd yn ei gol;  
Mae th frawd hynaf wedi cwmpo,  
Ni ddaw 'r iengaf byth yn ol.  
Yn dy gartref trig y Norman,  
Seren Cymru aeth i lawr;  
Hun Gwenllian, hun Gwenllian,  
Cwsg ymhell o'r cystudd mawr.

AR DDOL PENDEFIG.  
ALAW,--Y Gwenith Gwyn.

Ar ddol pendefig, heidden wen  
Ymgrymai' phen yn hawddgar;  
'R oedd cnwd o honynt ar y cae,  
Fel tonnau hyd y ddaear;  
A cher y fan, ar fin rhyw lyn,  
'R oedd gwenith gwyn yn gwenu;  
Un gwllith, un gwllaw, oedd ar y ddau,

Y cnydau prydferth hynny.

Fe roddodd Duw mewn gwlaw a gwllith,  
Ei fendith ar y maesydd;  
A dyn a godai gyda 'r wawr  
I dorri lawr y cynnydd.  
Ond rhwng y ddeufaes trowynt ddaeth,  
A rhuo wnaeth i'r nefoedd, -  
"Fod un yn mynd er bendith dyn,  
A'r llall i ddamnio miloedd."

A LAESWN NI DDWYLAW?  
ALAW,--Llwyn Onn.

A Laeswn ni ddwylaw yng nganol y rhyfel,  
Tra 'r gelyn yn erlid, a fynnw'n ni hedd?  
Tra llidiart y fynwent a'i sgrech ar ei hechel  
Wrth dderbyn y meddwon i stafell y bedd?  
Mae'r blodau sy'n tyfu ar feddrod y meddwyn  
Yn gollwng eu dagrau tan gysgod yr yw;  
A'r gwynt wrth fynd heibio, fel taran; yn gofyn  
"Pa un ai moesoldeb ai meddwdod gaiff fyw?"

LLWYBR Y PERERIN.

Mi dybiais fod ffordd y pererin i'r nef  
Yn un lefn ac hardd-esmwyth trwy ddyffryn glas gain;  
Dangosaist Di 'r ffordd--ac un gul dywell oedd,  
Garegog a blin trwy fieri a drain.  
Mae temlau a phlasau heb ofid na phoen,  
Ond y maent tros gagendor o dir y rhai byw;  
Mae afonydd o hedd, ond pa le maent i'w cael, -  
Yn y nef yno maent, fry yn nefoedd fy Nuw.

BEDD LLYWELYN.  
ALAW,--Goslef Llywelyn.

I Feddrod Llywelyn mae 'r tir wedi suddo,  
Ac arno 'r gwlawogydd arosant yn llyn;  
Mae 'r lloer wrth ymgodi, a'r haul wrth fachludo,  
Yn edrych gan wrido ar ysgwydd y bryn.

Fy Nghymru, fy Ngwlad, a wyddost ti hyn!  
Pa le mae Gwladgarwch yn dangos ei gwedd?  
Mae dagrau y cwmwl yn gwybod am dano,  
A deryn y mynydd yn nabod y bedd.

Ar ddamwain mae 'r Cymro yn dyfod i weled,  
Lle cwmpodd yr olaf fu ddewr ar ei ran;  
Yr awel a gwyna a'r ddaear a ddywed,  
Fod calon hen Walia yn curo 'n lled wan;  
Dieithriaid a dont i weled y fan  
Y gorffwys Llywelyn wrth ochor ei gledd;  
Wel diolch am ddeigrin o'r nefoedd i waered,  
Ac am y glaswelltyn yn ymyl y bedd.

A DDWEDAIST TI FOD CYMRU 'N DLAWD.

A Ddwedaist ti fod Cymru 'n dlawd,  
Am fod ei llannau 'n llonydd,  
A thithau 'th hun yn cloddio, frawd,  
Ym mryniau aur Meirionnydd?  
Mae mwy o gyfoeth tan dy droed,  
Na ddaeth i galon dyn erioed,  
Anwiredd mwy erioed ni wnawd -  
Na ddywed byth fod Cymru 'n dlawd.

I ble y trown o fewn y tir,  
Nas gwelir mwn ei meini  
Nad yw 'r meteloedd o'u gwelyau  
Yn edrych am oleuni,  
Nad yw y pres a'r arian faen,  
Yn galw ar bob Cymro 'n mlaen,  
I roi ei ffydd a threio 'i ffawd  
Yn holl oludoedd "Cymru dlawd?"

Estyna 'th fys pan glywot hyn,  
Yn cael ei ddweyd am Gymru,  
At unrhyw graig, at unrhyw fryn,  
Fo 'n edrych ar i fyny.  
Mae 'r nentydd oll wrth fynd i'r aig  
A cherrig ateb ym mhob craig,  
Yn dwedyd "Nac yw" gyda gwawd -  
Na ddywed byth fod Cymru 'n dlawd.

PEIDIWCH BYTH A DWEDYD HYNNY.



[Ysgrifennwyd y geiriau i Miss Edith Wynne, yr hon a'u canodd yn Eisteddfod Genhedlaethol Caernarfon, 1862.]

D'wedwch fod fy ffroen yn uchel,  
Fod fy malchder yn drahaus,  
Fod gwamalrwydd ar fy wyneb  
A mursendod yn fy llais.  
Ond mae terfyn i anwiredd,  
I greulondeb a sarhad.  
Peidiwch byth a dwedyd hynny,  
Imi golli m serch at Gymru,  
Imi golli iaith fy ngwlad.

II.

O mor barod ydyw dynion  
I drywanu at y byw;  
O mor gyndyn ydynt wedyn  
I roi eli ar y briw.  
Dodwch garreg ar fy meddrod,  
Fel y mynnoch bo 'r coffad;  
Dyna 'r pryd i dd'wedyd hynny,  
Imi golli 'm serch at Gymru,  
Imi golli iaith fy ngwlad.

DYDD TRWY 'R FFENESTR.  
ALAW,--Dydd Trwy 'r Ffenestr.

Mae rhyddid i wylan y mor gael ymgodi,  
Ac hedeg i'r mynydd uchelaf ei big;  
Mae rhyddid i dderyn ar greigiau 'r Eryri  
Ehedeg i waered i weled y wig;  
O rhowch imi delyn, gadewch imi dalu  
Croesawiad i Ryddid ar doriad y dydd;  
Yfory gyda 'r wawr, byddwn ninnau 'n rhydd,  
Byddwn yn rhydd!

Yfory pan welir yr haul yn cyfodi,  
Caf deimlo llawenydd na theimlais erioed;  
Ac fel yr aderyn yng ngwlad yr Eryri  
Yn ysgafn fy nghalon, ac ysgafn fy nhroed;  
Pan welom oleuni yn gwynnu 'r ffenestri,  
Rhown garol i Ryddid ar doriad y dydd;  
Yfory gyda 'r wawr, byddwn ninnau 'n rhydd,  
Byddwn yn rhydd!

CERDDI CYMRU SYDD YN BYW.

Cerddi Cymru sydd yn byw,  
Trwy 'r blynyddau yn ein clyw;  
Sibrwd ein halawon gynt,  
Mae cwynfanau trwm y gwynt;  
Dwyn yn ol lais mam a thad  
Mae hen donau pur ein gwlad.

Pan sisialo dail y llwyn,  
Clywir chwi yn lleddf a mwyn;  
Dweyd mae 'r mor wrth ruo 'i gan  
Ddarnau cerddi Cymru lan;  
Ac mae clust y Cymro 'n gwneyd  
I'r gre'digaeth oll eu dweyd.

I GADW 'R HEN WLAD MEWN ANRHYDEDD.

I gadw 'r hen wlad mewn anrhydedd,  
A'r cenin yn fyw a difeth;  
Mae rhai yn prydyddu 'n ddiidiwedd,  
Ond dyma fy marn am y peth, -  
Mwy gwerthfawr nag awen y beirddion,  
Neu'r dalent ddisgleiriaf a roed,  
Yw tafod y bachgen bach gwirion,  
Na ddwedodd anwiredd erioed.

Cydgan: Rhown bopeth sydd hardd ac anfarwol,  
Mewn miwsig, barddoniaeth, a cherdd,  
I'r geirwir, a'r gonest, a'r gwrol,  
Sy'n cadw'r geninen yn werdd.

Mi adwaen gribddeiliwr ariannog,  
Sy'n deall bob tric i wneud pres;  
Ond anhawdd anichon cael ceiniog  
O'i boced at ddim a fo les.  
Pan allan, os a yn ei gerbyd,  
Pan gartref os tyn yn ei gloch;  
Mae 'n well i ni'r gonest a'r diwyd  
Pe na bai yn werth dimeu goch.

Ym mhell y bo 'r bobol sy'n grwgnach,  
Yn erbyn caledrwydd y byd,  
Y rhenti a'r prisiau a'r fasnach,  
Tra plethant eu dwylaw ynghyd.  
Nid felly y byddai 'r hen Gymry,  
Ac os yw dy waed ti yn bur,  
'R wyt yn edrych yn wrol i fyny

Ac yn fachgen sy'n gweithio fel dur.

MYFI SY'N MAGU 'R BABAN.

[Can mamaeth Gymreig wrth fagu Tywysog Seisnig cyntaf Cymru o  
"Cantata Tywysog Cymru."]

Myfi sy 'n magu 'r baban,  
Myfi sy 'n siglo 'r cryd,  
Myfi sy 'n hwian, hwian,  
Ac yn hwian hwi o hyd.  
Bu 'n crio bore heddyw,  
O hanner y nos tan dri;  
Ond fi sy 'n colli 'm cysgu,  
Mae 'r gofal i gyd arnaf fi.

Myfi sy 'n magu 'r plentyn,  
Bob bore, prydawn a hwyr;  
Y drafferth sydd ei ganlyn,  
Fy hunan yn unig wyr.  
Nis gwyr ef air o Saesneg,  
Nac un gair o'n hen hiaith ni, -  
I ddysgu 'r twysog bychan,  
Mae 'r gofal i gyd arnaf fi.

Ond os caf fi ei fagu,  
I fyned yn llencyn iach;  
Caiff iaith brenhinoedd Cymru  
Fod rhwng ei ddwy wefus fach.  
A phan ddaw ef yn frenin,  
Os na wnaiff fy nghofio fi,  
O! cofied wlad y cenin,  
Y wlad sydd mor anwyl i ini.

TUA THEGID DEWCH.

Chwi feirdd y trefydd mawr  
Sy 'n byw ar fwg a llwch;  
Dowch gyda fi yn awr,  
Dowch neidiwch i fy nghwch.  
Fyny 'r hen Ddyfrdwy nofiwn,  
A ffarwel i'r mwg sydd ar ein hol,  
Rhwyfwn ymlaen, a chanwn  
Dan y coed a'r pynt, o ddol i ddol.  
Ger tref y Bala

Mae lle pysgota,  
Ar loew loew lyn;  
Awn ymlaen tua 'r dyfroedd hyn,  
Moriwn yng nghanol Meirion;  
Tynnwn rwyf gyda rhwyd yn hoew,  
Ar groew loew lyn.

Draw, draw yng nghanol gwlad,  
Deg, deg fel Eden ardd;  
Ceir yno adfywhad  
I'r cerddor ac i'r bardd.  
Bywyd sydd yn yr awel  
Fel y del o'r coed, o'r allt, a'r rhiw,  
Bywyd y Cymry 'stalwm,  
Ysbryd can a mawl sydd yno 'n byw.  
Ger tref y Bala, &c.

Chwi wyr y trefydd mawr,  
Gwyn, gwyn eich gruddiau chwi,  
O dowch am hanner awr  
Mewn cwch ar hyd y lli;  
Rhwyfwn i fyny 'r afon,  
Gyda gwrid ac iechyd dychwel gewch;  
Mae mor rhwng bryniau Meirion,  
Tua Thegid dewch, i Degid dewch!  
Ger tref y Bala, &c.

HEN GWRWG FY NGWLAD.

Hen gwrwg fy ngwlad ar fy ysgwydd gymerwn,  
Pan oeddwn yn hogyn rhwng Hafren ac Wy.  
Ac yno y gleisiad ysgwyddog dryferwn  
Ar hyfryd hafddyddiaut nas gwelaf byth mwy.  
Pe rhwyfwn ganw ar y Ganges chwyddedig,  
Neu donnau 'r Caveri, rhoi hynny foddhad;  
Ond glannau bro Gwalia ynt fwy cysegredig,  
A gwell gan fy nghalon hen gwrwg fy ngwlad.

Hen gwrwg fy ngwlad, 'rwyf fi gyda thi 'n nofio  
Afonydd paradwys fy mebyd yn awr;  
Hen glychau a thonau o newydd wy 'n gofio,  
A glywn ar y dyfroedd pan rwyfwn i lawr.  
Mi dreuliais flynyddau a'r llif yn fy erbyn,  
I'm hatal rhag dyfod i gartref fy nhad;  
Ond pan ddof yn ol fe fydd cant yn fy nerbyn,  
I roi i'm rwyf eto yng nghwrwg fy ngwlad.

Hen gwrwg fy ngwlad, mi a'th rwyfais di ganwaith,  
Hyd lynnoedd tryloewon tan goedydd a phynt;

Cymeraist fi hefyd i fynwes wen lanwaith,  
Yr hon a ddisglaeriodd trwy f' enaid i gynt.  
Trwy Venice fawreddog mi fum mewn gondola,  
Esgynnais y Tafwys a'r Rhein yn fy mad;  
Ond pasio hen gastell Llywelyn llyw ola,  
Sydd well gan fy nghalon yng nghwrwg fy ngwlad.

POB RHYW SEREN.

[Suo-gan y Monwyson o "Cantata Tywysog Cymru."]

Pob rhyw seren fechan wenai,  
Yn y nefoedd glir uwch ben;  
Rhwyfai cwch i fyny 'r Fenai,  
Yng ngoleuni 'r lleuad wen.  
Clywid canu--sucganu,  
Yn neshau o Ynys Mon, -  
Canu, canu, suoganu,  
Melus orfoleddus don.

Mewn awelon ac alawon,  
At y Castell rhwyfai'r cor;  
Ar y tyrau suai 'r chwaon,  
Wrth eu godrau suai 'r mor.  
Canent, canent, suoganent,  
Ar y Fenai loew, dlos;  
Dan ystafell y Frenhines,  
Suoganent yn y nos.

"Fel mae 'r lloer yn hoffi sylwi  
Ar ei delw yn y lli;  
Drych i Rinwedd weld ei glendid  
Fyddo oes dy faban di."  
Suoganu i'r Frenines,  
Dan y ganlloer loew, dlos,  
Felly canodd y Monwyson,  
Ar yr afon yn y nos.

CLADDEDIGAETH MORGAN HEN.

Hen frenin hoff anwyl oedd Morgan Hen,  
Fe 'i carwyd yng nghalon y bobloedd;  
Esgynnodd i'w orsedd yn ddengmlwydd oed,  
A chadwodd hi gant o flynyddoedd.  
Ar ddydd ei gynhebrwng dilynwyd ei arch

Gan ddengmil o'i ddeiliaid tylodion;  
A theirmil o filwyr fu 'n ymladd o'i du,  
Ac wythcant o'i ddisgynyddion,  
Rhai wrth eu ffyn, a'u gwallt yn wyn,  
Eraill ar fronnau yn dechreu byw;  
Wyrion, gorwyrion, a phlant gorwyrion  
Gladdasant y brenin yn Ystrad Yw.

Ni welwyd un blewyn yn wyn ar ei ben,  
Na rych ar ei dalcen mawr llydan;  
'R oedd deuddeg o'i feibion yn edrych yn hyn  
Na'r brenin oedrannus ei hunan.  
Yn nhorf ei gynhebrwng 'roedd bachgen bach mwyn,  
Yn drist a phenisel yn twyso  
Y march heb ei farchog--y cyfrwy, a'r ffrwyn,  
A'r cleddyf yn unig oedd yno.  
Rhai wrth eu ffyn, a'u gwallt yn wyn, &c.

Fe welodd ryfeloedd, bradwriaeth, a thrais,  
A gwelodd Forgannwg yn gwaedu;  
Ond cadwodd ei goron, a'i orsedd yn ddewr,  
A'i diroedd tan faner y Cymry.  
Enillodd a cholodd mewn brwydrau dirif,  
Am hynny ni cholodd un deigrin;  
Ond ar gladdedigaeth ei filwyr, a'i blant,  
Fe wylai, fe griai fel plentyn.  
Rhai wrth eu ffyn, a'u gwallt yn wyn, &c.

MYFANWY.

[O "Myfanwy Fychan".]

"Myfanwy! 'rwy 'n gweled dy rudd  
Mewn meillion, mewn briall, a rhos;  
Yng ngoleu dihalog y dydd,  
A llygaid serenog y nos;  
Pan gyfyd claer Wener ei phen  
Yn loew rhwng awyr a lli,  
Fe 'i cerir gan ddaear a nen.  
I f' enaid, Myfanwy, goleuach, O tecach wyt ti,  
Mil lanach, mil mwynach i mi.

"Fe ddwedir fod beirddion y byd  
Yn symud, yn byw ac yn bod,  
Rhwng daear y doeth a Gwlad Hud,  
Ar obaith anrhydedd a chlod;  
Pe bai anfarwoldeb yn awr  
Yn cynnyg ei llawryf i mi,  
Mi daflwn y lawryf i lawr -  
Ddymunwn i moni, fe 'i mathrwn os na chawn i di, -

Myfanwy, os na chawn i di.

"O! na bawn yn awel o wynt  
Yn crwydro trwy ardd Dinas Bran,  
I suo i'th glust ar fy hynt,  
A throelli dy wallt ar wahan;  
Mae 'r awel yn droiog a blin -  
Un gynnes ac oer ydyw hi;  
Ond hi sy 'n cusanu dy fin.

O feinwen fy enaid, nid troiog fy serch atat ti,  
Tragwyddol yw 'm serch atat ti.

"Mewn derwen agenwyd gan folllt  
Draig-fellten wen-lachar ac erch;  
Gosodaf fy mraich yn yr hollt  
A chuddiaf beithynen o serch.  
Ni'm gwelir gan nebun, ond gan  
Y wenlloer--gwyn fyd na baet hi,  
Er mwyn iti ganfod y fan.

Ond coelio mae 'm calon, fod ysbryd eill sibrwd a thi -  
Eill ddwedyd y cwbl i ti.

Petrusai Myfanwy pwy oedd a roisai'r beithynen yn gudd?  
A dwedai,--"rhyw ffolyn o fardd," ond teimlodd ei gwaed yn ei grudd;  
Disgynnodd ei llygaid drachefn ar "na bawn yn awel o wynt  
Yn crwydro trwy ardd Dinas Bran,"--o churodd ei chalon yn gynt.  
"Mi droellet fy ngwallt--O mi wnaet! wyt hynod garedig," medd hi,  
"A phe bawn yn suo i'th glust, mi ddwedwn mai gwallgof wyt ti;  
Mi hoffet gael cusan, mi wnaet! ond cymer di 'n araf fy ffrynd," -  
Hi geisiai ymgellwair fel hyn,--ond O! 'r oedd ei chalon yn mynd!  
'R oedd wedi breuddwydio dair gwaith, heb feddwl doi'r breuddwyd i  
ben,  
Fod un o g'lomenod ei thad, yn nythu yn agen y pren -  
Heb gymar yn agen y pren.

GOFIDIAU SERCH.

Wyt ti 'n cofio 'r lloer yn codi  
Dros hen dderw mawr y llwyn,  
Pan ddywedaist yr aberthet  
Nef a daear er fy mwyn?  
Wyt ti 'n cofio 'r dagrau gollaist  
Wrth y ffynnon fechan draw?  
Wyt ti 'n cofio 'r hen wresogrwydd, -  
Wyt ti 'n cofio gwasgu 'm llaw?

"Hyd fy marw" oedd dy eiriau,  
Y parhaet yn ffyddlon im';  
O fy ngeneth, O fy nghariad!

Nid yw poenau marw 'n ddim.  
Er wrth dorri 'th addunedau,  
I ti dorri 'm calon i, -  
Magi anwyl, mae dy gariad  
Eto 'n gariad pur i ti.

Mae 'th lythyrau yn gwneyd i mi  
Lwyr anghofio mi fy hun;  
Mae dy gudyn gwallt yn hongian,  
Fel helygen tros dy lun.  
Llun dy wyneb, Magi anwyl,  
O mae 'n twynnu fel yr haul,  
Nes 'r wy 'n teimlo gwae a gwynfyd  
Nef ac uffern bob yn ail.

O f' anwylyd! er mai CYFAILL  
Yw yn awr fy enw 'i,  
Maddeu i mi am ddefnyddio  
Yr HEN ENW arnat ti;  
CARIAD wyt ti, Magi anwyl,  
Bur ddihalog fel erioed;  
Troi 'st dy wyneb, cefnaist arnaf,  
Minnau garaf ol dy droed.

WRTH WELD YR HAUL YN MACHLUD.

Wrth weld yr haul yn machlud,  
Mewn eurog donog dan;  
A mil o liwiau 'n dawnsio 'n deg,  
Ar fyrdd o donnau man.  
'Rwy 'n teimlo dwyfol wyddfod -  
Shecina Natur yw;  
Yn datgan ei ogoniant Ef  
Yr Hollalluog Dduw.

Wrth weld yr haul yn codi,  
Yn loew lan ei bryd;  
Rwy 'n gweld y glaer Shecina fawr,  
Yn amgylchynnu 'r byd.  
Os gormod gwedd yr heulwen  
I lygad marwol ddyn;  
Fath ydyw ei ogoniant Ef  
Y Crewr Mawr ei Hun!

Ar godiad haul yng Nghymru,  
Ces lawer boreu gwiw;  
Pan blygai 'm tad wrth ben y bwrdd,  
I ddiolch am gael byw.  
Caem eistedd yn y cysgod,



Tra 'r haul yn croesi 'r nef;  
Mi gofiau byth y weddi hwyr,  
Ar ei fachludiad ef.

#### Y FODRWY BRIODASOL.

Cymer hi Annie, o cymer hi heno,  
Mae'th fys gyda 'th galon yn crynnu gan fraw;  
Dy fodrwy di ydyw, ni waeth it heb grio  
Os nad wyt yn meddwl am wrthod fy llaw.  
Cyn mynd at yr allor y foru gad imi,  
A'th fys ei chysegro wrth fynd hyd y ddol -  
Wel dyna hi 'n gymhwys, da gwyddwn O Annie,  
Na wnaet ti byth dynnu 'th addewid yn ol.

Cymer hi Annie, 'does arni ddim cerfiad,  
Na gemau cywreinion i'w gweled yn awr;  
Ond ceisiwn roi arni berl Rhinwedd, fy nghariad,  
Mae engyl ar hwnnw yn edrych i lawr.  
Mae gennym ni gariad a leinw 'n holl fywyd,  
Yn hwnnw 'r ymfurfia y maen o fawr werth;  
Yn hwnnw mae cyfoeth, bywoliaeth ac hawddfyd,  
Yn hwnnw, fy nghariad, mae mawredd a nerth.

Cymer hi Annie, a'r nefoedd ro inni  
O fewn ein haur- fodrwy fan fechan i fyw,  
Yn bur ac yn ddedwydd--yn unig boed ynddi,  
Heblaw ti a minnau, blant bychain a Duw.  
Mae 'r bydoedd yn grynion a'r haul a'u goreura,  
Gan wneuthur pob planed a lleufer yn llon;  
Ond nid oes breswylfod rhwng daear a gwynfa,  
Ddedwyddach, berffeithiach, a chrynach na hon.

Cymer hi, Annie, yn arwydd cyfamod, -  
Dwy enfys fach ydyw a'u deuben ynglyn;  
Y gyntaf yn amod mai fi fydd dy briod,  
A'r ail un yn amod mai ti fydd fy mun.  
Mae'n gyfan, mae'n brydferth, heb gymorth y gemau,  
Arwyddnod perffeithiach y ddaear ni fedd;  
Does dim eill ei thorri ond pladur lem angau,  
Na dim eill ei rhydu ond lleithder y bedd.

Cymer hi, cymer hi, ofer yw rhwystro,  
Dyferwlaw 'r amrantaau rhag tywallt i lawr;  
Mae 'n storm gyda minnau, gad imi tra dalio,  
Roi 'm pen ar dy ysgwydd--rwy'n well Annie 'n awr.  
Mae'th ddeigryn fy nghariad, a'm deigryn bach innau,  
Yn uno fel gwllithos neu fan arian-byw -  
Ond moes imi 'r fodrwy, ti cei hi 'n y boreu

Yng ngwyddfod yr allor, y Beibl, a Duw.

O WEDDI DAER.

[O "Jona."]

O WEDDI DAER! gwyn fyd y fron  
A fedro dy anadlu,  
Yng nghalon edifeirwch gwir  
Y cuddiodd Duw dy allu;  
Yr isel lwch yw'th gartref di,  
Ac mewn sachlian gwisgi,  
Gwyn fyd y llais crynedig gwan  
Dywallto 'i hun 'i weddi.

O WEDDI DAER! tramwyfa wyt  
I lu o engyl deithio  
I lawr i'r dyfnder at y gwan,  
I roi eu hedyn trosto, -  
I wlychu gwefus oer y llesg,  
A gwin a'i calonoga;  
O ddynd! os tynni wg y nef,  
Dos ar dy lin--GWEDDIA.

Y BABAN DIWRNOD GED.

'R oedd swm magnelau yn y graig,  
A swm tabyrddau 'n curo,  
A chlywid trwst ofnadwy traed  
Y Ffrancod wedi glanio,  
A'r waedd i'r frwydr chwyddai 'n uwch,  
Gan alw 'r dewr i daro;  
Terfysgwyd y glannau  
Gan rym y taranau  
A ruent ar lan y mor.

I dai 'r tylodion rhuthrai gwyr,  
Gan ladd y diamddiffyn,  
A flamiaï palas hardd gerllaw  
Gan dan o longau 'r gelyn;  
Fe ffoai mamau gyda'u plant,  
A chodai 'r claf mewn dychryn;  
Ond 'r oedd yno ddynes,  
A babi 'n ei mynwes,  
Rhy waelaidd a gwan i ffoi.

Ei gwr erfyniai wrth ei phen, -  
"O cwyd! O cwyd! fy Eurfron!  
Mae 'r march a'r cerbyd wrth y drws,  
Tyrd iddo ar dy union!  
Olwynwn ymaith fel y gwynt, -  
Anwylyd, clyw 'r ergydion!  
O Dduw, a ddaeth diwedd  
Fy mab, fy etifedd?  
Fy mhlentyn a anwyd ddoe!"

Atebai 'r wraig yn llesg ei llais, -  
"Fy mhriod, clyw fy ngweddi,  
O gad fi ar y gwely hwn,  
Ond gad y baban imi;  
Dos at y rheng i gadw 'th wlad,  
Fe gadwaf finnau 'r babi."  
Y plentyn a hunai,  
A'r tad a'i cusanai,  
Ac yna fe ffodd i'r rheng.

'Roedd swm cleddyfau yn neshau,  
Gwawchiadau ac ysgrechian;  
A'r wraig weddiai 'n daer ar Dduw,  
Gan edrych ar ei baban;  
Ac yna holltwyd drws y ty  
Gan filwyr oddi allan.  
A hithau mewn dychryn  
A wasgodd ei phlentyn  
Yn nes at ei chalon wan.

Ar glicied drws ei 'stafell wag,  
Hi welai fysedd llofrudd,  
Ac ar y foment rhuthrodd haid,  
Yn swm rhegfeydd eu gilydd;  
A syllent fel gwylltffilod erch,  
O amgylch ei gobennydd;  
Ar wraig wan yn crynnu,  
A ddaliodd i fyny  
Ei babi bach diwrnod oed.

Atebwyd gweddi 'r ffyddiog fam,  
A hi a'i mab achubwyd;  
Mae hi yn awr ym mynwent werdd  
Yr eglwys lle 'i priodwyd;  
Ac erbyn heddyw mae y mab  
Yn hen weinidog penllwyd,  
Yn estyn ei freichiau  
I ddangos y Meichiau, -  
Y baban y anwyd i ni.

Y FAM IEUANC.

Yr hon a fu farw ymhen ychydig wythnosau ar ol genedigaeth ei bachgen bychan cyntafanedig.

"Cewch eto deimlo 'r heulwen  
Yn gynnes ar eich grudd;  
Cewch eto deimlo 'r awel  
Am lawer hafaidd ddydd;  
Peidiwch a son am farw,  
Peidiwch a meddwl am  
I'ch plentyn fyw heb glywed  
Na' nabod llais ei fam.

"Peidiwch a son am farw,  
Daw eto haul ar fryn;  
Ac iechyd ddaw i'ch codi  
O'r hen gystuddiau hyn.  
Yn wan ei llais atebodd,  
Peidiwch a son am fyw!  
'Rwy 'n rhoi fy machgen anwyl  
I'ch gofal chwi a Duw."

Gadawyd yr ystafell  
Am ddim ond ennyd fach,  
A chlywid llais yn sibrwd, -  
"Fy anwyl fachgen bach!  
Fy machgen, O! fy machgen!  
O na b'ai 'th fam yn iach;  
Fy nghyntaf, olaf blentyn,  
Fy anwyl fachgen bach!

"Fy nghyfaill bychan NEWYDD  
'R wyf fi yn mynd i'r nef;  
'R wy 'n myned at yr Iesu,  
HEN gyfaill ydyw Ef!"  
Bu farw, ac hi wywodd  
Fel blodyn ar y dail,  
Gan ddyweyd,--"Fy machgen anwyl!"  
Ac "Iesu!" bob yn ail.

## CEISIAIS DRYSOR

Ceisiais drysor yn y byd  
Mi geisiais ac mi gefais un,  
Oedd fwy o werth na 'r byd ei hun,  
Fy anwyl Ann, fy nhrysor drud

Yn yr arch mae 'r oll yn awr,  
    Oddigerth y blodeuyn llon  
    Adawodd angau ar ei bron  
I wenu ar y storom fawr.

Pan suddai 'm llong, tan rym y lli,  
    O'i hystlys daeth rhyw nerth i'm dwyn  
    Yn ol i'r lan. Fy mhlentyn mwyn  
Bywydfad bychan oeddyt TI.

Mi hoffwn innau fynd i lawr.  
    Ond er dy fwyn fy mhlentyn llon,  
    Mi geisiaf fyw o don i don  
Ar wyneb mor fy ngofid mawr

Y FYNWENT YN Y COED.

Yn araf y cerddasom,  
    I'r fynwent yn y coed;  
Ac yno y claddasom  
    Chwaer fechan bedair oed;  
Gan bedair o'i chyfeillion iach,  
    Mewn dillad gwynion claer,  
Yng ngwydd ei thad a'i brodyr bach,  
    I huno rhoed ein chwaer.

Ar waelod bedd y fechan,  
    Cyn gollwng corff ein chwaer;  
Canfyddem arch wen newydd  
    Fel daeth o ddwyllaw 'r saer.  
Ein hanwyl fam oedd yno 'n fud,  
    Heb fawr o feddwl am  
I'r plentyn OLAF yn y cryd  
    Ddod GYNTAF at ei fam.

Pan gaffom ninnau 'n gollwng,  
    Mae gennym weddi daer, -  
O boed ein llwch yn deilwng  
    O lwch ein mam a'n chwaer.  
Fe awn yn fynych dros y cae  
    I'r fynwent yn y coed;  
Y fan mae mam, a'r fan y mae  
    Chwaer fechan bedair oed.

CLADDASOM DI, ELEN.

Claddasom di, Elen, ac wrth roi dy ben  
I orwedd lle fory down ni,  
Dihangodd ochenaid i fyny i'r nen,  
A deigryn i lawr atat ti.

Claddasom di, Elen, a chanwyd dy fedd,  
Pe hefyd bai bosibl ei gau;  
Mae llygad yn edrych o hyd ar dy wedd,  
Ac ni fedr angau nacau.

Cyflawnwyd dy freuddwyd, ond ni ddarfu 'r gro,  
Ar gauad yr arch dy ddeffroi;  
Ond udgorn a gan, ac o'r dywell fro,  
Yn wen a dihalog y doi.

Ai "tywell" ddywedasom? Nid tywyll i ti  
Fu pyrth tragwyddoldeb a hedd,  
Dy lamp oedd wenoleu;--nid ti, ond nyhi,  
Sy 'n dwedyd mai du ydyw 'r bedd.

I ninnau mae breuddwyd i ddyfod i ben, -  
Canfyddem di mhell oddi draw  
Ar furiau Caersalem, a'th wisg yn glaer-wen,  
Yn gwenu gan estyn dy law, -

I'n derbyn yn ninas dragwyddol dy Dduw;  
A thybiem ein bod wedi dod,  
I gyffwrdd a'th law, ond deffroisom yn fyw,  
Ymhell oddiwrth gyrraedd y nod.

Claddasom di, Elen, ond rhyngot a ni,  
Nis erys gagendor yn hir;  
O fewn y bedd yna lle rhoisom dydi,  
Claddasom ein hunain yn wir.

Na, na, nis ffarweliwn, mae 'r Iesu yn fyw,  
I'n dwyn ato 'i hun a thydi;  
Mae 'r ffordd yn agored o'r ddaear at Dduw,  
A'r nef mewn addewid i ni.

ANNIE LISLE.  
(Lledgyfieithiad.)

Ar fin yr afon araf yn y goedwig gain,  
Fan mae 'r dwr yn gwneud arluniau gwaiail melyn main,  
Fan mae 'r adar haf yn canu yn eu temlau dail,  
Yma 'r ydoedd am ryw adeg annedd Annie Lisle.

Cydgan: Doed gwanwyn, sued dyfroedd,  
Gwened hyfryd haul  
Ar y dyffryn, ond nis deffry  
Anwyl Annie Lisle.

Mwyn, mwyn yw 'r awel beraidd, gana fel y del,  
Trwy ryw fyrdd o erddi gwyrddion, lifant laeth a mel,  
Ond ar wely wedi marw gorwedd Annie Lisle,  
Hi ni egyr ei du lygad, Angau 'n dyn a'i deil.

Doed gwanwyn, sued dyfroedd,  
Gwened hyfryd haul  
Ar y dyffryn, ond nis deffry  
Anwyl Annie Lisle.

"Cwyd fi, fy mam anwylaf, gad i'm weld y plant,  
Yn y brwyn a'r melyn helyg draw ar fin y nant;  
Hust! mi glywaf fiwsig nefol, miwsig Iesu 'r nef,  
Mam anwylaf, mi anelaf at ei fynwes Ef."

Doed gwanwyn, sued dyfroedd,  
Gwened hyfryd haul  
Ar y dyffryn, ond nis deffry  
Anwyl Annie Lisle.

#### Y DEFNYN CYNTAF O EIRA.

Yr od, yr od! mae 'r eira 'n dod!  
Rhwng y simneiau dacw fe,  
Y defnyn cyntaf yn dod or ne;  
Yn chware fel aderyn gwyn,  
Trwy fwg a chaddug y melinau hyn.  
Mae 'n ofni disgyn, ac fel pe bae  
Yn ail-yngodi, ond disgyn mae.  
Mae yn bwrw golwg tros y ddinas fawr,  
Ac yn mesur y ffordd wrth ddod i lawr;  
Gan edrych trwy 'r ffenestri ban,  
Fry gyda 'r awel o fan i fan.  
Mae 'n ymddyrchafu ac yn ymgrynhoi,  
Ac yn dal i ddisgyn, ac yn dal i droi -  
Ond gwel ei lengoedd! Mil myrddiwn man  
O angylion gwynion y gauaf glan,  
Sy 'n dod ag amdo a chistfeddau ia,  
I gladdu meirwon flodau 'r ha.  
Y nef sy 'n galw 'r blodyn hardd  
I fyw a gwenu o lwch yr ardd.  
A phan fydd farw, nis anghofia 'r nef  
Mo dyrfa wen ei angladd ef.

CAVOUR.

I Fyny 'r mynydd dringai ef  
Wrth ochor Garibaldi,  
I weld yr haul yn dringo 'r nef -  
Haul Rhyddid Itali.

Ond cyn i'r haul ymddangos ar ben y mynydd mawr  
Fe gloddiwyd bedd i Cavour, yng ngoleu gwyn y wawr.

Y MILWR NA DDYCHWEL.

"Ni syrthiodd neb erioed i'r bedd,  
Na welwyd rhywun prudd ei wedd,  
Yn gollwng deigr yn arno;  
Ond wrth i filwr fynd i lawr,  
Mae gwlad yn dod i'w arwyl fawr,  
A chenedl oll yn wylo."

A thithau, gyfaill, i dy fedd  
Gollyngwyd ti,  
Yn filwr ieuanc teg ei wedd -  
Yn ei filwrol fri.

Pan wyllem dy febyd darlennem dy lygaid,  
A gwelem wrhydri cynhennid dy enaid,  
A gwreichion dy ysbryd yn cynneu dy rudd;  
Pan droet orchestion dy gyfoed yn wegi,  
A phob anhawsderau o'th flaen yn cyd-doddi,  
Coronwyd ti 'n arwr ym more dy ddydd.

Mae cofio'th rinweddau fel milwr a Christion,  
Yn hafaid belydru trwy brudd-der ein calon,  
Yn taflu goleuni tros len dy goffhad.  
Fe'th ddysgwyd yn fore am Dduw dy rieni -  
Ond cyffiwyd y gliniau fu 'n plygu mewn gweddi,  
Yn haiarn i elyn dy Dduw a dy wlad.

Pan wyllem ormesiaeth a'i duon adenydd  
Fel nos yn ymledu tros wyneb y gwledydd,  
E rwygwyd yr awyr gan udgorn y gad;  
Dyrchafwyd y grechwen,--"Cychwynnwn, cychwynnwn,  
Yn ysbryd ein tadau arfogwn, ymruthrwn,"  
Nes galwyd i'r frwydr holl gedyrn y wlad.



Arfau 'n tadyrddu a swm oedd yn dilyn,  
Aem ninnau i'r porthladd i'w gweled yn cychwyn,  
Ond cadwem yn ymyl ein cyfaill ohyd.  
Pan welai 'r fath bryder, ac ofn yn ein calon,  
Gorchfygwyd ei lygad gan dagrau tryloewon,  
Ond ffarwel obeithion oleuodd ei bryd.

Fel gwennol yn dilyn y llong tros yr eigion,  
Felly 'r dychymyg ddilynodd ein gwron,  
Nes glaniwyd yn llawen heb arf o nacad -  
Gwersyllwyd am ennyd, ond ber fu'r orffwysfa,  
Nes sangwyd ar fryniau bythgofiol yi Alma,  
Uwchben amchwareufa ddychrynlyd y gad.

Edrych gyferbyn ar lengoedd y gelyn  
Fel dirif locustiaid yn gwneuthur y dyffryn  
Mal affwys echryslon y fall -  
A mil o fagnelau yn agor eu gyddfau,  
I chwythu timestloedd ac eirias gawodau,  
I gladdu holl rengoedd y llall.

Ond megis ia llithrol  
Yr Alpau tragwyddol,  
Tros greigiau anhygyrch yn ceisio 'r gwrthentyrch islaw:  
Trwy danllyd ryferthwy  
Gwneir rhuthur ofnadwy,  
Trwy 'r afon i'r llechwedd gerllaw.

Mae rhai yn ymestyn at ystlys y gelyn,  
A'r lleill fel taranfollt yn hyrddio i'w erbyn,  
I loches y fagnel a'r tan;  
Ond llamwyd i'r gloddfa, gorchfygwyd yn Alma,  
A'r meirwon led-glywsant y gan.

Pwy welais yn arwain hen gatrawd fy ngwlad,  
Yn flaenaf, yn nesaf i'r gelyn?  
Pwy gwmpodd ar fynydd llosgfalog y gad,  
Gan godi o'i waed i oresgyn?

Pwy oedd yr un hwnnw a ddaliodd fel twr,  
Yr ufel raiadrau diri?  
Tydi, tydi gyfaill, tydi oedd y gwr,  
A milwr fel hyn oeddyt ti.

Mynyddoedd yr Alma ddatganant dy werth,  
Dy ddewredd, a'th fedr milwrol;  
Ond draw yn Scutari datguddiwyd dy nerth,  
Fel arwr ar faes Cristionogol.

Ar wefus y milwr dolurus a gwan,  
Y gwasget rawnsypiau tosturi;  
A llawer ochenaid daer ddwys ar ei ran,  
Gyrhaeddodd y nef yn dy weddi.

Esmwythaist y clwyfus a balm oddi fry,  
Pan ballai daiarol feddygaeth;  
A glyn cysgod angau oleuwyd i lu  
Pan ddaliet ti lamp lachawdwriaeth.

Er cymaint y caret dangnefedd dy wlad,  
Ac aelwyd dy riaint yn drigfan;  
Rhy bur dy gydwybod i dderbyn mwynhad  
A throi oddiwrth erchwyn y truan.

Pan ddaw y fath adeg--pan na fydd y byd  
Yn agor cyfrolau rhyfeloedd,  
Coffeir y gwir filwr, a'i enw o hyd,  
Fydd beraidd am fil o flynyddoedd.

Tra dyn ar y ddaear ac hefyd tra bo  
Y nefoedd yn edrych ar rinwedd;  
Bydd glan y Mynorfor yn anwyl mewn co  
Lle rhoddwyd gwir filwr i orwedd.

Gorphwysa fy nghyfaill yn ngwychder dy fedd,  
Ar filoedd disgynned dy ysbryd;  
Ond bwried rhyfeloedd i foroedd o hedd,  
A dyn i heddychol ddedwyddyd.

#### CARCHAROR NAPLES.

Mewn carchar du oer y cadwynwyd fi,  
Ond clywaf y bobloedd yn bloeddio--bloeddio!  
A bloeddio yn nes ac uwch mae y cri,  
Fod y dydd yn dod i fy nghollwng i;  
A dyna fagnelau yn rhuo,--rhuo!  
Mae 'r dorf yn cyhoeddi Jubil-ddydd,  
Garibaldi sy 'n dyfod im' gollwng yn rhydd.

Mi glywaf yn dod offerynau pres,  
A mil o dabyrddau yn tyrddu,--tyrddu!  
Can rhyddid yw hi, a theimlaf ei gwres  
Fel y del yn mlaen, yn nes ac yn nes,  
Nes mae fy hen garchar yn crynnu,--crynnu!  
Fe wel fy ngolygon oleu ddydd,  
Garibaldi sy 'n dyfod i'm gollwng yn rhydd.

Ein heiyrn a dawdd dan gyffyrddiad ei fys,  
Fy nghydgarcharorion, O! bloeddiwn--bloeddiwn,  
Mae 'r Eidal ein gwlad yn rbydd yn ddilys,  
Mae y sedd yn wag yn y gormes lys,  
Caneuon Itali, O! canwn,--canwn!

A diolch i'r nefoedd, daeth y dydd,  
Garibaldi gyrhaeddodd, mae 'r Eidal yn rbydd.

GLOGWYN ANWYL.

[O "Owain Wyn."]

"Glogwyn anwyl, hoff gan i  
Yw hamdden am fynudyn,  
Taflu carreg i fy nghi,  
Neu eistedd ar dy gribyn:  
Gwyllo'r afon glir islaw,  
A gollwng fy myfyron  
I'r terfysglyd drefydd draw,  
Ym miwsig ei murmuron.

Bywyd Bugail--bywyd yw  
Nas gwyr y byd am dano,  
Heibio 'r bryniau wele 'r byw  
Fel nant yn rhedeg heibio;  
Golud, enw, bydol fri,  
Yw eilun-dduwiau dynion;  
Mwy na 'r oll i'm golwg i  
Yw praidd y bryniau gwylltion.

Praidd y mynydd--O! fy mhraidd!  
Mae pleser wrth eich gwyllo,  
Cyn i'r ser fachludo braidd,  
A chyn i'r dwyrain ddyddio;  
Pan gusano'r haul y lli',  
Y'm gyda chwi ein defaid;  
Fel ein calon, felly chwi  
Ym mynwes eich bugeiliaid.

Gyda phraidd y mynydd gwyllt,  
Tynghedwyd ni a'n dyddiau;  
Llwybrau defaid, wyn a myllt,  
Yw 'r llwybrau deithiwn ninnau;  
Weithiau tan y creigiau certh,  
Yng nghanol y mynyddoedd,  
Dim i'w weld ond bryniau serth,  
A thyner lesni'r nefoedd;

Yna dringo pen y bryn,  
Hyd risiau craig ddaneddog,  
Gweld y nant, y cwm, a'r glyn,  
Y ddol, y gors, a'r fawnog;  
Edrych ar y ceunant du,  
Fel bedd ar draws y bryniau;  
Bedd, yn wir, medd hanes, fu

I lawer un o'n tadau.

Llawer craig fygythiol sydd  
Yn gwgu ar ein bywyd;  
Ond mae arnynt ddwylaw cudd,  
Ac nid oes maen yn syflyd;  
Clywir llais y dymhestl gref,  
A chwiban y corwyntoedd,  
Rhua croch daranau 'r nef,  
Ond huno wna 'r mynyddoedd.

Fel yr hen fynyddoedd clyd  
Y'm ninnau ym mysg dynion;  
Ysed tan ddinasoedd byd,  
A chwyped seddau 'r mawrion,  
Llwybro gyda 'n defaid wnawn,  
A thrin ein huchel diroedd;  
Hun o bur dawelwch gawn  
Ym mynwes y mynyddoedd.

FFARWEL ITI, GYMRU FAD.

Ffarwel iti, Gymru fad,  
Mynd yr ydym tros y tonnau,  
Mynd gan adael ar ein holau  
Beddau mam a beddau tad;  
O ffarwel, ein hanwyl wlad.

Tua 'r lan fe drodd y bad,  
Tra cyfeillion ger yr afon  
Godant eu cadachau gwynion;  
Rhaid dy adael, Gymru fad,  
O! ffarwel, ein hanwyl wlad.

Ffarwel, ffarwel, Gymru fad,  
Bydd yr heniaith a ddysgasom,  
A'r alawon a ganasom  
Gyda ni mewn estron wlad;  
Ffarwel iti, Gymru fad.

TROS UN O DRUMIAU BERWYN.  
[O "Owain Wyn."]

Tros un o drumiau Berwyn.  
Ryw noson ddistaw oer,

Y teithiai gwr lluddedig  
Wrth oleu can y lloer.  
Fry uwch ei ben yn crynnu  
'Roedd llawer seren dlos,  
A chlywid yntau 'n canu  
Fel hyn i glust y nos:-

"Hen fynyddoedd fy mabandod,  
Syllant eto ger fy mron;  
Wele fi yn ail gyfarfod  
Gyda 'r ardal dawel hon;  
Cwm wrth ochr cwm yn gorwedd,  
Nant a nant yn cwrdd ynghyd,  
A chlogwyni gwyllt aruthredd  
Wylant uwch eu pennau 'n fud.

"Mewn pellenig gartrefleoedd  
Wedi ofn a phryder hir,  
Hoff freuddwydion fy mlynyddoedd  
Sylweddolwyd gan y gwir;  
Os ffarweliodd anobeithion  
Ar fy ngenedigol wlad,  
Ni ffarweliais yn fy nahalon  
Gydag anwyl dy fy nhad.

Dacw 'm cartref is y goedwig,  
Groesaw! hen arwyddion heddi;  
Dacw 'r fynwent gysegredig,  
Wele 'r ywen--dyna 'r BEDD!"  
Darfyddodd can y teithiwr  
Mewn teimlad llon a phrudd,  
A deigryn gloew, gloew,  
Olyngodd tros ei rudd.

Aeth heibio dor ei gartref,  
Os gofyn wnei paham,  
Awgrymed dy deimladau,  
A chofia FEDD EI FAM!  
A threnlio 'r noson honno  
Ar fedd ei fam wnaeth ef,  
Nes suddo 'r seren fore  
I eigion gwyn y nef.

DYCHWELIAD YR HEN FILWR.

Pell, pell, yw telyn Cymru  
O fy llaw;  
Do, dywedais gan alaru -  
Byth ni ddaw,

O'r dydd y cenais ffarwel  
A chwi wrth fynd i ryfel,  
O'm mewn bu 'r geiriau dirgel -  
"Byth ni ddaw."  
A rhuai safn y fagnel,  
"Byth ni ddaw."

Ffarweliais pan yn fachgen  
Gyda chwi,  
Yng nghanol dyddiau llawen  
Rhannwyd ni;  
Ond nid yw 'r floedd fu 'n galw  
Tros ryddid, gwlad, ac enw,  
O fewn fy nglust yn farw,  
Na, mae cri  
A llais yr amser hwnnw  
Gyda mi.

Ond nid yw 'r holl wynebaw  
Ger fy mron,  
Yr hardd rosynaid ruddiau  
Ieuanc llon.  
Bu pellder i'n gwahanu,  
Bu amser yn ein gwynnu, -  
Do, do, mae wedi claddu  
Oll o'r bron;  
Ac atynt y'm yn nesu  
Bawb a'i ffon.

Wyt eto, delyn Cymru,  
Yn fy llaw;  
Ond ieuanc nerth i'th ganu,  
Byth ni ddaw.  
Ond clywaf swm dy dannau  
Yn murmur megis tonnau,  
Ar for yr hen amserau  
Yn ddidaw;  
Yn torri ar hoff lannau -  
Pell, pell, draw.

I'th erbyn delyn heddwch,  
Pechais i;  
Ond eto mewn tawelwch  
Wele ni.  
Mae llaw a driniodd arfau,  
Mae llaw wasnaethodd angau  
Yn cyffwrdd gyda'th dannau  
Anwyl di;  
Os aeth o gof dy chwaraeu,  
Torrer hi.

Na, na, er ei chaledu  
Gan y cledd,

Daw rhwng y bysedd hynny  
Bennill hedd;  
Os gwelir dwfn ysgrifen  
Blynnyddoedd ar fy nhalcen,  
Os ciliodd enw bachgen  
O fy ngwedd -  
Rwy 'n teimlo eto 'n llawen,  
Ger fy medd.

Gwir sylweddoliad breuddwyd  
Ger fy mron,  
Yw gweled eto 'r aelwyd  
Anwyl hon.  
Ar faesydd rhuddion angau  
Trwy dewfwg y magnelau,  
Cyfeiriais fil o weithiau  
Tros y don;  
At gysegredig furiau  
Mebyd llon.

Pell, pell, fu telyn Cymru  
O fy llaw;  
Do, dywedais gan alaru, -  
Byth ni ddaw.  
Ond wele ni, gyfeillion,  
Yn yfed gwin cysurlon  
O gwpan hen adgofion  
Yn ddifraw, -  
A wele 'r tannau mwynion  
Yn fy llaw.

TRWY WLEDYDD DWYREINIOL.  
[O "Owain Wyn."]

Gadewais fy mhraidd ar y mynydd,  
A chefnais ar drumiau fy ngwlad,  
Breuddwydiais am fyd o lawenydd  
Tu allan i furiau fy nhad;  
Yn ol i'r mynyddoedd dychwelais,  
Ond dysgais, a'm dagrau yn lli,  
Os bywyd y milwr arweiniais,  
Mai'r cymoedd yw'r cartref i mi.

Trwy wledydd dwyreiniol tramwyais  
Ond cofio gwyllt Walia oedd loes;  
O wagedd ieuencyd yr yfais  
Nes chwerwais felusder fy oes;  
Nid ofnaf lefaru fy nheimlad, -  
Chwi wledydd goruchel eich bri,

Yn mhell byddoch byth o fy llygad, -  
Mynyddau 'r hen Ferwyn i mi.

Mae gobaith cael eto cyn angau  
Ailddringo llechweddau fy mro,  
I gasglu y praidd i'w corlannau  
Hyd lwybrau cynefin i'm co;  
Uwch bedd anrhydeddus y milwr  
Mae enfys arddunol o fri;  
Ond rhowch i mi farw 'n fynyddwr,  
A beddrod y bugail i mi.

#### Y GARREG WEN.

Os pell yw telyn aur fy ngwlad  
O'm dwylaw musgrell i;  
Os unig wyf o dy fy nhad,  
Lle gynt chwareuid hi:  
Mae 'r IAITH er hynny gyda swyn,  
Fel ysbrydoliaeth yn fy nwyn,  
I ganu cerdd, os nad yn fwyn  
I'r byd--mae'n fwyn i mi.

Mae nant yn rhedeg ar ei hynt  
I ardd fy nghartref i,  
Lle cododd un o'm teidiau gynt  
Ddisgynfa iddi hi.  
Mae helyg melyn uwch y fan,  
Lle syrthia tros y dibyn ban,  
A choed afalau ar y lan,  
Yn edrych ar y lli.

O dan ddisgynfa'r dwr mae llyn,  
A throsto bont o bren;  
A charreg fawr, fel marmor gwyn,  
Gynhalia'r bont uwch ben.  
Fy mebyd dreuliais uwch y lli,  
Yn eistedd yno arni hi;  
A mwy na brenin oeddwn i,  
Pan ar fy Ngharreg Wen.

Pan ddeuai 'r Gwanwyn teg ei bryd  
Ar ol tymhestlog hin,  
Ac adfywhau 'r llysiuog fyd  
Yn ei gawodydd gwin;  
Yn afon fawr ai 'r gornant fach;  
Pysgotwn ar ei glennydd iach -  
A phin blygedig oedd fy mach  
Yn grog wrth edau lin.



Ni waeth pa ran o'r eang fyd  
A grwydr af tra b'wyf byw,  
Wyf wrth y Garreg Wen o hyd,  
A'r nant sydd yn fy nghlyw;  
A phan hysbyswyf estron ddyn,  
Mai ati' hedaf yn fy hun,  
Maddeua 'm ffoledd am mai un  
O gofion mebyd yw.

Ffurfafen bell yw mebyd oes,  
Serenog fel y nen;  
Ac ymysg dynion neb nid oes,  
Na hoffa godi ei ben  
I edrych draw i'r amser fu -  
A syllaf finnau gyda'r llu -  
Ac O! fy seren fore gu  
Wyt ti, fy Ngharreg Wen.

Os cyraedd ail fabandod wnaef,  
Cyn gollwng arna'r llen;  
Os gauaf einioes byth a gaf,  
A'i eira i wynnu 'm pen -  
Bydd angau imi 'n "frenin braw,"  
Nes caffwyf fynd i Walia draw,  
At dy fy nhad, i roi fy llaw  
Ar ben y Garreg Wen.

Byth, byth ni ddygir o fy ngho'  
Gyfeillion mud yr ardd;  
Nis clywir trystfawr swm y gro  
Ar gauad arch y bardd;  
A dagrau pur tros ruddiau 'r nen  
Fo 'r oll o'r dagrau uwch fy mhen -  
Os cyfaill fydd, gwnaed garnedd wen  
O gerrig gwynion hardd.

Colofnau wnaed i feibion bri,  
Uchelfawr tua'r nen;  
Ond noder fy ninodedd i  
Gan garnedd uwch fy mhen;  
'Rol gado gwlad y cystudd mawr,  
Os byw fy enw hanner awr,  
Na alwed neb fi ar y llaw  
Ond Bardd y Garreg Wen.

TUAG ADRE.

O ddydd i ddydd mae melyn haul

Yn pasio yn ei gerbyd;  
O nos i nos mae 'r lleuad wen  
Yn codi ac yn machlud?  
O awr i awr mae 'r ser yn troi  
Ar draws yr eangderau; -  
Yn wir, mae holl greadigaeth Duw  
Yn teithio tuag adre.

Mae 'r ffrydlif fach, ar ben y bryn,  
Yn rhedeg megys crwydryn;  
Ac afon fawr, y dolydd is,  
Yn rhedeg yn y dyffryn;  
Mae 'r gwynt yn crwydro yn y nef,  
A symud mae 'r cymylau; -  
Ac O! mae holl greadigaeth Duw  
Yn teithio tuag adre.

Mae gwynt Diwygiad ar ei daith,  
A derw Cymru 'n gildio,  
Mae swm gorfoledd yn y dail, -  
Mae swm canghenuau 'n cracio;  
O! Anadl, tyrd o'r pedwar gwynt,  
A chymer y byd mewn hymnau,  
Can a moliant iddo Ef,  
I byrth tragwyddol gartre.

BEIBL FY MAM.

Y cyfan oll sydd genny 'n awr  
Yn y cyfanfyd crwn  
Yw 'r fendigedig gyfrol hon,  
Yw 'r Beibl anwyl hwn.  
Mae 'n dechreu gyda dalen deg  
Ein pren teuluaidd ni:  
Fy mam wrth farw, megis mam  
A roddodd hwn i mi.

Rwy'n cofio 'n dda rai enwau hoff,  
Ar ddechreu 'r gyfrol hon;  
Fy mrawd, fy chwaer, a'r baban bach  
Fu farw wrth y fron.  
Rwy 'n cofio 'r hwyr darlennai 'nhad,  
Am Grist ac angeu loes;  
Ac fel y codai 'r Beibl hwn  
Wrth son am waed y groes.

Mi dreuliais lawer awr erioed,  
I feddwl am y fan;  
Rwy 'n gweld y teulu 'n fyw, er fod

Eu beddau yn y Llan.  
Rwy 'n gweld y plant ar derfyn dydd,  
A'r bychan byr ei gam  
Yn myned ar ei ddeulin bach,  
Wrth lin fy anwyl fam.

Mae 'r byd yn wag, cofleidiaf di,  
Fy Meibl anwyl iawn;  
Y fynwent a'th ddalennau di  
Yw 'r unig bethau llawn.  
Esmwytha di fy ffordd i'r bedd  
Trwy ddysgu 'r ffordd i fyw:  
Crynedig dwylaw fo 'n dy ddal  
Fys anweledig Duw.

ALUN MABON.  
BUGEILGAN DELYNEGOL.

I.

'R oedd Alun Mabon yn ei ddydd  
Yn fachgen cryf a hoew;  
Yn berchen grudd a thalcen hardd,  
A llygad gloew, gloew.  
Er nad oedd goeth 'nol dull y byd,  
Fe ellid dweyd er hynny  
Fod ganddo galon gynnes bur  
Yn natur wedi tyfu.

Ar fin y mynydd ganwyd ef,  
Ac fel y blodyn bychan  
Oedd ar y grug wrth gefn ei dy,  
Blagurodd yntau allan. -  
Fe gafodd hafddydd yn yr haul,  
A gauaf yn y stormydd;  
Ac yna megis blodyn grug,  
Fe wywodd ar y mynydd.

II.

Ar fin y mynydd ganwyd ef,  
Ac fel yr hedydd rhyngo a'r nef  
Fe ganodd lawer anthem gref,  
Lle nad oedd carreg ateb.  
Ond dywed traddodiadol go,  
I'r llon a'r prudd o dro i dro  
Ddod ato yn ei fryniawg fro  
Fel haul a storm i'w wyneb.

Ar rai o fydrau Cymru lan,  
Rhyw gais at roi arluniau man  
O fywyd Alun ydyw 'r gan  
    Fugeiliol sydd yn canlyn;  
Ac mae bywgraffiad byw o'r dyn,  
Yn ei ganeuon ef ei hun,  
A'i "Arad Goch" yw 'r gyntaf un  
    Gaiff fyned efo 'r delyn.

III.

Os hoffech wybod sut  
    Mae dyn fel fi yn byw,  
Mi ddysgais gan fy nhad  
    Grefft gyntaf dynol ryw;  
Mi ddysgais wneyd y gors  
    Yn weirglodd ffrwythlon ir,  
I godi daear las  
    Ar wyneb anial dir.  
    'Rwy'n gorwedd efo'r hwyr,  
    Ac yn codi efo'r wawr,  
    I ddilyn yr og, ar ochr y Glog,  
    A chanlyn yr arad goch  
    Ar ben y mynydd mawr.

Cyn boddio ar eich byd,  
    Pa grefftwyr bynnag foch,  
Chwi ddylech ddod am dro  
    Rhwng cyrn yr arad goch;  
A pheidiwch meddwl fod  
    Pob pleser a mwynhad  
Yn aros byth heb ddod  
    I fryniau ucha'r wlad.  
    'Rwyn gorwedd efo'r hwyr, &c.

Yn ol eich clociau heirdd,  
    Bob bore codwch chwi:  
Y wawr neu wyneb haul  
    Yw 'r cloc a'n cyfyd ni;  
Y dyddiaduron sydd  
    Yn nodi 'r haf i chwi;  
Ond dail y coed yw 'r llyfr  
    Sy 'n dod a'r haf i ni.  
    'Rwyn gorwedd efo'r hwyr, &c.

Nis gwn i fawr am fyw  
    Mewn rhwysg a gwychder byd;  
Ond diolch, gwn beth yw  
    Gogoniant bwthyn clyd;  
Ac eistedd hanner awr  
    Tan goeden ger fy nor,  
Pan aiff yr haul i lawr,  
    Mewn cwmwl tan i'r mor.

'Rwyn gorwedd efo 'r hwyr, &c.

Cerddorion Ewrop ddont

I'ch mysg i roddi can:

'R wyf innau 'n ymfoddhau

Ar lais y fronfraith lan;

Wrth wrando 'r gwcw las,

A'r hedydd bychan fry,

A gweled Robyn Goch

Yn gwrando 'r deryn du.

'Rwy'n gorwedd efo'r hwyr, &c.

Ddinaswyr gwaelod gwlad,

A gwyr y celfau cain,

Pe welech Fai yn dod,

A blodau ar y drain -

Y rhosyn ar y gwrych,

A'r lili ar y llyn;

Fe hoffech chwithau fyw

Mewn bwthyn ar y bryn.

'Rwy'n gorwedd efo'r hwyr, &c.

Pan rydd yr Ionawr oer

Ei gaenen ar yr ardd,

Y coed a dro'nt yn wyn

Tan flodau barrug hardd;

Daw bargod dan y to

Fel rhes o berlau pur,

A'r eira ddengys liw

Yr eiddew ar y mur.

'Rwy'n gorwedd efo'r hwyr, &c.

Daw Ebrill yn ei dro,

A chydag ef fe ddaw

Disymwth wenau haul,

A sydyn gawod wlaw;

Fel cyfnewidiog ferch,

Neu ddyn o deimlad gwan,

Galara 'r awyr las,

A gwena yn y fan.

'Rwy'n gorwedd efo 'r hwyr,

Ac yn codi efo 'r wawr,

I ddilyn yr og ar ochor y Glog

A chanlyn yr arad goch

Ar ben y mynydd mawr.

IV.

Dowch i'r mynydd yn y bore,

Chwi gewch weld y wawr-ddydd deg

Yn ymwriddo ar y bryniau,

Fel genethig dair-ar-ddeg.

Diffodd lampau 'r nos,

Goleu 'r ddaear dlos,  
Rhodio tros y bryniau mawr,  
Gosod cymyl clauer  
Mewn ymylon aur,  
Dyna waith y wylaidd wawr.

Dowch i'r mynydd gyda'r hwyrddydd,  
Pan aiff haul i'w fachlud awr;  
Chwi gewch weled brenin Gwynddydd  
Yn ei waed yn cwmpo i lawr.  
Duo 'n ddyfnach bydd  
Mynwent laith y dydd,  
A daw nifwl ar y mor,  
Lleuad gwyd ei phen,  
Hwyrddydd rodia 'r nen  
I ail oleu lampau 'r lor.

V.

Mi genais gerdd i'r Arad Goch,  
A cherdd ar Ddowch i'r Mynydd:  
Ond beth be bawn i eto 'n dod  
I ganu can anghelydd  
Ar alaw anwyl "Blodau 'r Cwm,"  
Mae pawb yn gwybod honno;  
A beth pe bawn yn dewis pwnc  
Y gwyr pob dyn am dano?

O! gwyn ei fyd yr hwn nis gwyr  
Am ferch fu 'n flinder iddo;  
Ond wn i ddim yn sicr chwaith,  
Ai gwyn ei fyd, ai peidio.  
Mae'n ddigon hawdd gan ambell un  
Sydd wedi cael ei ginio,  
Areithio llawer wrth ryw blant  
Y gallant aros hebdo.

Fe guchia gwyneb llawer tad,  
Pan glywant gan cariadau:  
Tra 'u plant eu hunain wrth eu traed  
Yn chwerthin am eu pennau;  
Ni welais i 'run deryn bach  
Yn hoff o fyw yn unig;  
Ac ni fu oen yn hoff o'i fam  
Nad oedd yn hoff o oenig.

Ac ni fu dyn yn hoff o ddyn  
Na mam yn hoff o'i phlentyn,  
Nad ydoedd serch at ferch neu fab  
Yn gyntaf wedi ennyn.  
Mae holl ddynoliaeth dyn yn gudd,  
A'i enaid fel yn huno,  
Nes daw rhyw lygad fel yr haul

I wenu cariad arno.

Aeddfedodd dyn erioed yn iawn  
Ar gangen fawr dynoliaeth,  
Os bydd ei wedd heb wrido 'n goch,  
Yng ngwydd ei anwyl eneth.  
Ond nid athromaeth dal i feirdd, -  
Barddoniaeth ydyw 'r testyn:  
Am hynny tyred, Menna Rhen,  
Fy awen a fy nhelyn.

VI.

Pan welais gyntaf Menna Rhen  
Yn myned tua 'r mynydd,  
Yr oedd plentynrwydd tyner llon  
Yn dirion ar ei dwyrudd;  
Ac efo 'i brawd y byddai beunydd,  
Yn adsain miwsig hyd y meusydd;  
'R oedd ganddi lais, a chanddi ddeall  
I ganu a charoli'n ddiwall,  
Ond nid oedd dim yn Menna Rhen -  
Ddim mwy na rhywun arall.

Mi welais eilwaith Menna Rhen  
Yn myned tua 'r mynydd;  
A byth er hynny, coeliwch fi,  
Bu 'n boenau imi beunydd.  
Yr oedd y don a genid ganddi  
Fel yn aros gyda myfi;  
Mi dreuliais ddyddiau mewn myfyrion,  
A nosweithiau mewn breuddwydion,  
Nes credais fod can Menna lan  
Yn ngwaelod isa 'nghalon.

Mi welais wedyn Menna Rhen  
I'r mynydd hwnnw 'n myned,  
Ac mi ddilynais ol ei throed  
Bob cam a fedrwn weled;  
Ond hi o'r diwedd oddiweddais,  
Ac O! mi deimlais, ac mi ddwedais  
Farddoniaeth dlysach mewn un munud  
Na dim a genais yn fy mywyd,  
Wrth roddi cangen fedwen ferth  
Yn nwylaw fy anwyllyd.

VII.

Tra 'n cysgu 'r nos ddilynol  
Canfyddais trwy fy hun,  
Y gangen fedwen honno 'n bleth  
Am wddf fy anwyl fun;  
Y dail a ddeuent arni,

Yn wyrdd a llawn bywhad;  
A gwelwn hi 'n blodeuo 'n hardd,  
Ac yna 'n hadu had.  
Ond wrth fwynhau fy mreuddwyd  
O freuddwyd heb ei ail!  
Canfyddwn locust melyn ddu  
Ymysg y bedw ddail;  
Ymlusgodd ac ymrwyfodd  
Nes cyffwrdd gwddf y ferch,  
Ac yna breuddwyd mwy nid oedd,  
Ond hunllef hagr erch.

Diolchais am gael deffro  
Pan ddaeth yn doriad dydd;  
Ond cofiais ddechreu'r breuddwyd hwn  
Yn fwy na 'i ddiwedd prudd. -  
Meddyliais am y blodau  
Oedd ar y brigau cain,  
Yn fwy nag am y locust erch  
Lochesid yn y rhain.  
Fy nghalon losgai ynnof  
Wrth gofio llygad Men;  
Ac adeiladais lawer llys  
A chastell yn y nen;  
Ond maluriasant ymaith,  
Cyn dechreu mynd yn hen,  
Oherwydd cangen GOLLEN ddaeth  
Oddiwrth fy Menna Rhen.

VIII.

ALAW,--Hob y Deri Dando.

Mae gan bawb ei brofedigaeth,  
Paid a siarad gwirion,  
Ond myfi gadd siomedigaeth  
Paid a thorri 'th galon;  
Rhyfedd iawn os na wna farw,  
Siwr, siwr iawn,  
Siomedigaeth chwerw arw;  
Mwyn, mwyn, er ei mwyn,  
A fyddai marw er ei mwyn.

Rown i'n meddwl ei bod hi'n ddidwyll,  
Paid a meddwl gwirion, -  
Peidiwch chwithau bod yn fyrbwyll;  
Dyna fel mae dynion.  
Dynion sydd a'r synwyr cryfa,  
Siwr, siwr iawn,  
Ond gwrthodwyd fi gan Menna;  
Mwyn, mwyn, er ei mwyn,  
A fyddai marw er ei mwyn.

Rhoddais iddi gangen fedwen,



Beth ddywedodd Menna?  
Gyrrodd imi gangen gollen,  
Wel, hi wnaeth yn eitha'.  
Ond parhaf o hyd i'w hoffi,  
Siwr, siwr iawn,  
Pe b'ai 'n gyrru amdo imi;  
Mwyn, mwyn, er ei mwyn,  
A fyddai marw er ei mwyn.

IX.

'R oedd gennyf fi gyfaill pur anwyl a hoff,  
Yn fy nghyfarfod bob amser a gwen;  
Ac wrtho mi ddwedais fy mod wedi rhoi  
Fy neheulaw i Menna Rhen.  
Ond ef pan ddeallodd yr hyn oedd yn bod,  
Siaradodd a'r llances ei hun -  
Efe oedd y locust ddisgynnodd ar ddail  
Y fedwen a welais trwy f' hun.

Mae llawer ffordd i lofruddio dyn  
Yn y byd llofruddiog hwn;  
Os cwrddwch a lleidr yng ngwyll y nos,  
Bydd angau ar ffroen ei wn;  
Fe gymer eich arian ar ol eich lladd,  
I'w logell losgedig ei hun,  
Ac yna fe 'ch tafl i ffos y clawdd, -  
Dyna ffordd LLEIDR i fwrddro dyn.

Mae arall o falais yn dod gyda gwen,  
I ro'i i ddyn ddioid yn hael,  
Mae yntau 'n cymeryd, ond bychan y gwyr  
Mai cwpan o wenwyn mae 'n gael;  
Mae un yn ymdrengu, a'r llall yn boddhau  
Rhyw deimlad sydd ynddo fe 'i hun -  
Fe ddygodd y gwenwyn ryw amcan 'i ben,  
Dyna ffordd LLOFRUDD i fwrddro dyn.

Mae arall yn byw ac yn bod gyda chwi,  
Fel cyfaill diffuant bob pryd,  
Ac rywfodd i'ch mynwes yn gynnes yr a,  
Nes cael eich cyfrinach i gyd. -  
Ac yna mae 'n myned i sibrwd ei serch  
I galon un garech eich hun -  
Yn ennill y llances garasech erioed;  
Dyna ffordd CYTHRAUL i fwrddro dyn.

X.

ALAW,--Y Melinydd.

Ond chaiff y gangen fedwen  
Ddim gwywo 'n goch ei lliw  
Nes af i siarad eto

Yng ngwyneb Menna wiw.

Fa la, &c.

Mae gennyf dy fy hunan,

Heb ddegwm, rhent, na threth;

A phan eisteddaf ynddo,

'Rwy'n frenin ar bob peth.

Fa la, &c.

Mae gennyf barlwr bychan,

Ac aelwyd fechan lan;

A'm tegell i fy hunan

Sy 'n canu wrth y tan.

Fa la, &c.

Mae gennyf gant o ddefaid

Yn pori ar y bryn,

A gallaf godi 'm cyfrwy

Ar gefn fy ngheffyl gwyn.

Fa la, &c.

Mae gennyf ferlyn mynydd,

I fynd i weled Men;

Nad all neb ond fy hunan

Roi rheffyn yn ei ben.

Fa la, &c.

Mae 'r ardd, a'r cae, a'r ffriddoedd,

A'r ty yn eiddo im';

Ond heb fy Menna anwyl

'Rwyf fel pe bawn heb ddim.

Fa la, &c.

Fe 'i ceisiaf unwaith eto,

Ac os gwrthodir fi,

Tros fil o weithiau wedyn

Am Fenna ceisiaf fi.

Fa la, &c.

XI.

Gwelais bren yn dechreu glasu

Ei ganghennau yn yr ardd

Ac yn dwedyd wrth yr adar, -

"Wele daeth y Gwanwyn hardd."

Daeth aderyn bychan heibio,

Ac fe safodd ar ei frig;

Ac fe ganodd gyda deilen

Newydd irlas yn ei big.

Daeth aderyn bychan arall

Ar las gangen yn y coed,

Fe ysgydwodd blu ei aden

Ac fe ddawnsiodd ar ei droed;  
Canodd yntau, a dewisodd  
Fan lle carai wneyd ei nyth,  
O! mae 'r Gwanwyn fel yn cadw  
Natur hen yn ieuanc byth.

Eis o dan fy nghoeden fedwen  
Ac mi godais fry fy mhen,  
Ac mi welais ol y gyllell,  
Lle torasid cangen Men.  
Gwnaeth adgofion i'm ofidio  
Na buasai 'r gainc yn wyw;  
Ond canfyddais gangen ieuanc  
Yn y toriad hwnnw 'n byw.

O mae gobaith mewn gwrthodiad,  
Meddwyf innau wrth fy hun;  
Er fy nhorri gallaf dyfu  
Eto yn serchiadau 'r fun.  
Troes fy wyneb tuag adref,  
Teflais lawer tremiad ffol  
Tros fy ysgwydd at y fedwen  
Las adewais ar fy ol.

XII.

Wrth ddychwel tuag adref,  
Mi glywais gwcw lon,  
Oedd newydd groesi 'r moroedd  
I'r ynys fechan hon.

A chwcw gynta'r tymor  
A ganai yn y coed,  
'Run fath a'r gwcw gyntaf  
A ganodd gynta' 'rioed.

Mi drois yn ol i chwilio  
Y glasgoed yn y llwyn,  
I edrych rhwng y brigau,  
Ple 'r oedd y deryn mwyn.

Mi gerddais nes dychwelais  
O dan fy medw bren;  
Ac yno 'r oedd y gwcw,  
Yn canu wrth fy mhen.

O! diolch iti, gwcw,  
Ein bod ni yma 'n cwrdd -  
Mi sychais i fy llygad,  
A'r gwcw aeth i ffwrdd.

XIII.

Ar ol i'r gog fy ngadaw, efo 'r pren,  
Dechreuais ganu 'r alaw Mentra Gwen;  
Cyfodi wnes yn union,  
A theimlais fwy na digon  
O ganu ar fy nghalon, Mentra Men,  
Er gwaethaf fy ngelynion, Mentra Men.

Os gyrraist imi gollen, Menna Wen,  
Fe yrraf eto fedwen Menna Wen,  
Pe b'ai holl fedw Cymru  
Tan farn yn gwywo 'fory,  
Mi ddaliwn innau i ganu, Mentra Men,  
Nes byddent yn aildyfu, Menna Wen.

Os gwelaist ddail yn syrthio, ar y pren,  
A blodau 'r haf yn gwywo, Menna Wen.  
Perogli wedi marw  
Wna 'r dail sydd ar y bedw,  
Gan ddal y tywydd garw, Menna Wen,  
Pren cariad ydyw hwnnw, Menna Wen.

XIV.

ALAW,--Clychau Aberdyfi.

Wrth feddwl am y gangen gyll  
Ddanfonodd Menna imi;  
Draw 'n y pellder clywwn swm  
Hen glychau Aberdyfi -  
"Menna eto fydd dy fun,  
Gad y pruddglwyf iddo 'i hun,  
Cwyd dy galon, bydd yn ddyn,"  
Meddai clychau Aberdyfi.  
"Un-dau-tri-pedwar-pump-chwech  
Cwyd dy galon, bydd yn ddyn,"  
Meddai clychau Aberdyfi.

Hawdd gan glychau ganu 'n llon,  
Tra na bo dim i'w poeni:  
Hawdd yw cael gweniadau merch,  
Ond mil mwy hawdd en colli.  
"Menna eto fydd dy fun," &c.

Pe bai etifedd i wr mawr  
Yfory 'n cael ei eni;  
I ganu cainc dechreuech chwi,  
Hen glychau Aberdyfi.  
"Menna eto fydd dy fun," &c.

Pe bai rhyw ddeuddyn yn y wlad,  
Yfory 'n mynd i'w priodi,  
I ganu cainc dechreuech chwi,  
Hen glychau Aberdyfi,  
"Menna eto fydd dy fun," &c.

Pe bawn i fory 'n mynd i'r bedd,  
A'm calon wedi torri;  
I ganu cainc dechreuech chwi,  
Hen glychau Aberdyfi.  
"Menna eto fydd dy fun,  
Gad y pruddglwyf iddo 'i hun,  
Cwyd dy galon, bydd yn ddyn,"  
Meddai clychau Aberdyfi.  
"Un-dau-tri-pedwar-pump-chwech  
Cwyd dy galon, bydd yn ddyn"  
Meddai clychau Aberdyfi.

XV.

'R wyf wedi canu llawer  
O gerddi Cymru lan,  
Ond dyma 'r darn prydferthaf  
Sydd gennyf yn fy nghan;  
Ymhen rhyw flwyddyn wedyn,  
At Menna Rhen daeth brys,  
Nes aeth yn Menna Mabon  
A modrwy am ei bys.

Yn mhen rhyw flwyddyn arall,  
A dyma ddernyn cain;  
Pan oedd y gog yn canu  
A'r blodau ar y drain,  
Yr wyn ar ben y mynydd  
Yn chware naid a llam,  
Fe wenai Mabon bychan  
Ar freichiau gwyn ei fam.

XVI.

Ar ysgwydd y gwan fe ddaeth pwys  
Trafferthion a helbul y byd,  
Fy nheulu gynyddodd, a daeth  
Gofynion am 'chwaneg o yd;  
Ychwaneg o fwyd i'r rhai bach,  
Ychwaneg o lafur a thraul;  
Er hynny yn nghwmni fy Men,  
Yr oedd imi gysur i'w gael.

Un gweryl a gawsom erioed,  
A chweryl dra chwerw oedd hon;  
Fe yrrwyd fy hunan a'm gwraig,  
Ar ty'n bendramwnwgl bron. -  
Yr oedd hi 'n bur hoff o roi tro  
I weled ei mam tros y bryn;  
Ac wrth imi ddwedyd gair croes,  
Dechreuodd areithio fel hyn:-

"Cymeryd fy hel a fy nhrin,  
Fy maeddu heb ddarfod na phen:  
Cymeryd pob tafod a rhenc,  
Fel pe bawn yn ddernyn o bren!  
Ai dioddef fel carreg a raid,  
Heb deimlad--na llygad--na chlyw!  
O! na wnaif, os gwelwch chwi 'n dda,  
Wnaif fi ddim er undyn byw!

"A chymer di fi ar fy ngair,  
Fe 'i cedwais erioed hyd yn hyn;  
Cyn cei di fy ngwddf tan dy droed,  
Bydd dy ben yn eitha gwyn. -  
Cymeryd diflasdod a chas,  
A galw fy modryb yn 'sgriw.' -  
O! na wnaif, os gwelwch chwi 'n dda,  
Wnaif fi ddim er undyn byw!

"Ni flasa i fynd allan o'r ty,  
I weled fy chwaer na fy mam,  
Nad codi 'r gloch fawr byddi di,  
Heb reswm, nag achos, na pham. -  
Wna i mono fo, Alun, er neb,  
Mi gadwaf anrhydedd fy rhyw;  
O! na wnaif os gwelwch chwi 'n dda,  
Wnaif fi ddim er undyn byw!

"Does gen' ti 'r un galon o'th fewn,  
A phwyll yn dy goryn ni 'roed;  
A gwae fi o'r diwrnod a'r awr [yn crio.]  
Y gwelais dy wyneb erioed!  
Mi af tros y bryn at fy nhad,  
I'm hatal 'does undyn a wiw;  
Ac aros yn hwy efo 'th di -  
Wnaif fi ddim--wnaif fi ddim!  
Wnaif fi ddim er undyn byw!"

Ac i ffwrdd yr aeth hi, ac i ffwidd y bu hi, ac i ffwrdd yr arosodd,  
am nas gwn i pa hyd. Ond tra yr oedd hi efo 'i mam a'i theulu, a  
minnau yn fy helbul efo fy mhlant bach, mi genais gerdd i ysgafnhau  
fy nghalon, ac fel hyn y cenais, -

XVII.

Mae 'r lloer yn codi tros yr aig  
Ac ogof Craig Eryri;  
Ond beth yw cartref heb fy ngwraig,  
Ond ogof ddiroleuni?  
Y mae pob munud megis awr,  
Ac awr, O! Menna, 'n flwyddyn.  
Pe bawn i heno 'n dderyn to,  
Caet heno weled Alun.

O na bai cadair Morgan Mud,  
Neu un o'r hen freindlysau,  
Yn mynd a fi, fy ngeneth wen,  
Tros ben y coed a'r caeau.  
Mi rown fy ngwefus wrth dy glust,  
A gwnawn i ti freuddwydio;  
Nes codet trwy dy gwsg i ddod,  
Yn ol at Alun eto.

Ond i fy nghadair wellt yr af,  
A cheisiaf huno, Menna;  
Ac mewn breuddwydion cyn bo hir  
Mi ddeuaf innau yna.  
Yn awr 'rwy 'n cau fy amrant swrth  
Wrth gychwyn i dy wyddfod;  
Breuddwydia dithau, felly hed,  
A thyred i'm cyfarfod.

XVIII.

Mi dreuliais wythnos gyfan,  
A Menna bach i ffwrdd;  
A'r ty yn llanast tryblith,  
A'r llestri hyd y bwrdd.  
'R oedd gennyf was a hogyn  
Yn cynhauafa mawn:  
Ac eisiau pobi bara  
A daeth yn fuan iawn.

'R oedd godro un o'r gwartheg  
Yn gasach na phob peth,  
Oherwydd Menna 'n unig  
Gai gydied yn ei theth.  
A throi yn hesp wnaeth pedair  
O'r gwartheg mwyaf blith;  
A llaeth y lleill a surodd,  
A'r byd a drodd o chwith.

Ac am y gegin, druan,  
'R oedd hi heb drefn na llun:  
Y plant ddechreuent grio,  
A chriais innau f' hun.  
Mi fliniais ar fy einioes,  
Aeth bywyd imi 'n bwn:  
A gyrrais efo 'r hogyn  
I Menna 'r llythyr hwn:-

XIX.

ALAW,--Bugail Aberdyfi.

Mi geisiaf eto ganu can,  
I'th gael di 'n ol, fy ngeneth lan,  
I'r gadair siglo ger y tan,

Ar fynydd Aberdyfi;  
Paham, fy ngeneth hoff, paham,  
Gadewaist fi a'th blant dinam?  
Mae Arthur bach yn galw 'i fam,  
    A'i galon bron a thorri;  
Mae 'r ddau oen llawaeth yn y llwyn,  
A'r plant yn chware efo 'r wyn;  
O tyrd yn ol, fy ngeneth fwyn,  
    I fynydd Aberdyfi.

Nosweithiau hirion mwliog du  
Sydd o fy mlaen, fy ngeneth gu:  
O! agor eto ddrws y ty,  
    Ar fynydd Aberdyfi.  
O! na chaet glywed gweddi dlos  
Dy Arthur bach cyn cysgu 'r nos,  
A'i ruddiau bychain fel y rhos,  
    Yn wylo am ei fami;  
Gormesaist lawer arnaf, Men,  
Gormesais innau--dyna ben:  
O tyrd yn ol, fy ngeneth wen,  
    I fynydd Aberdyfi.

Fel hyn y ceisiaf ganu can  
I'th gael di 'n ol, fy ngeneth lan,  
I eistedd eto ger y tan,  
    Ar fynydd Aberdyfi;  
'Rwy 'n cofio'th lais yn canu 'n iach -  
Ond 'fedri di, na neb o'th ach,  
Ddiystyrru gweddi plentyn bach  
    Sydd eisieu gweld ei fami.  
Rhyw chware plant oedd d'weyd ffarwel,  
Cyd-faddeu wnawn, a dyna 'r fel,  
Tyrd tithau 'n ol, fy ngeneth ddel,  
    I fynydd Aberdyfi.

XX.

Fe ddaeth yr hogyn adref,  
    A rhoddodd sicrhad,  
Fod Menna 'n mynd 'i aros  
    Yn nhŷ ei mam a'i thad.  
Os oeddem wedi priodi,  
    Yn bendant dwedai hi  
Nad oedd dim modd cymodi  
    A dyn o'm tymer i.

Fod i'r holl fechgyn fyned  
    I'w magu ganddi hi:  
Ac i'r genethod ddyfod  
    O dan fy ngofal i.  
'R oedd hi yn ymwahanu,  
    Ac felly 'n canu 'n iach;



Ond hoffai roddi cusan  
Ar wefus Enid fach.

A thrannoeth hi ddychwelodd  
I ddwyn y rhwyg i ben:  
Ond O! fe dorrodd dagrau  
O eigion calon Men;  
Cymerodd Arthur afael  
Am wddf ei fam a fi,  
Ac fel rhyw angel bychan,  
Fe 'n hailgymododd ni.

XXI.

Wyddoch chwi beth, mae ffraeo  
Yn ateb diben da;  
Pe na bai oerni 'r gauaf  
Ni theimlem wres yr ha;  
Pe na bai ymrafaelio,  
Ni byddai 'r byd ddim nes,  
Yn wir mae tipyn ffraeo  
'N gwneyd llawer iawn o les.

XXII.

Awel groes ar fy oes godai 'n gryf wedyn,  
Daeth i mi adwyth mawr, clefyd, a thwymyn:  
Rhoddai mhlant ddwyllaw'n mhleth, ogylch fy ngwely,  
Minnau 'n fud welwn fyd arall yn nesu.  
Is fy mhen, ias fy medd deimlais yn dyfod,  
A daeth ofn, afon ddofn, ddu i'm cyfarfod;  
Ond 'roedd grudd ar fy ngrudd, ar yr awr ddua,  
A rhoi gwin ar fy min ddarfu fy Menna.

O! os bu ias y bedd, allan o'r briddell,  
Hi a fu ennyd fer yn fy hen babell;  
Yn fy nhraed teimlais waed, dyn wedi huno,  
Ond fe drodd angau draw wedi fy nharo.  
Fel y graig safai 'm gwraig anwyl yn eon,  
Ac i'r nef, gweddi gref yrrodd o'i chalon:  
Rhoi ei grudd ar fy ngrudd, ar yr awr ddua,  
A rhoi gwin ar fy min, ddarfu fy Menna.

XXIII.

Ar ol fy hir gystudd,  
'Rwy 'n cofio 'r boreuddydd  
Y'm cariwyd mewn cader dros riniog fy nor:  
Ac ar fy ngwyn dalcen  
Disgynnodd yr heulwen,  
Ac awel o'r mynydd ac awel o'r mor.  
Ar ol imi nychu  
Yn gaeth ar fy ngwely

Am fisoedd o gystudd, o glefyd a phoen;  
Fy nghalon lawenodd  
Wrth weld ar y weirglodd  
Y gaseg a'r ebol, y ddafad a'r oen.

Trwy wenlas ffurfafen  
Fe wenai yr heulwen,  
Ac mi a'i gwynebais, ac yfais y gwynt;  
A'r adar a ddeuent  
I'm hymyl, a chanent,  
Nes teimlais fy nghalon yn curo fel cynt.  
Fy ngeneth ieuengaf  
Ac Arthur ddaeth ataf,  
A gwenu mewn dagrau wnai Menna gerllaw;  
A daeth fy nghi gwirion,  
Gan ysgwyd ei gynffon,  
A neidiodd i fyny a llyfodd fy llaw.

XXIV.

Ond O! mae llawer blynedd,  
Er pan own gynt yn eistedd,  
O flaen fy nrws tan wenau 'r haul;  
'Rol gadael gwely gwaeledd.  
A llawer tywydd garw  
Sydd er yr amser hwnnw,  
Mae 'm plant yn wragedd ac yn wyr,  
A Menna wedi marw.

Claddasom fachgen bychan,  
Ac yna faban gwiwlan,  
Ond chododd Menna byth mo'i phen  
'Rol ini gladdu 'r baban.  
'Rwy 'n cofio 'r Sul y Blodau  
Yr aeth i weld eu beddau,  
Pan welais arwydd ar ei gwedd,  
Mai mynd i'r bedd 'roedd hithau.

Penliniodd dan yr ywen,  
A phlannodd aur-fanadlen,  
Mieri Mair, a chanri 'r coed,  
A brig o droed y glomen.  
Y blodau gwyllt a dyfent  
Ar ddau fedd yn y fynwent;  
Ond gywo 'r oedd y rhosyn coch  
Ar foch y fam a'i gwyllent.

Ac er pan gladdwyd Menna,  
Un fynwent yw 'r byd yma:  
Y fodrwy hon sydd ar fy mys  
Yw 'r unig drysor fedda.  
Y fodrwy hon a gadwaf,  
Y fodrwy hon a garaf,

A dyma destun olaf cerdd,  
Gwreichionen awen, olaf.

XXV.

Mae Menna 'n y fynwent yn isel ei phen,  
A thi ydyw 'r fodrwy fu ar ei llaw wen:  
Ar law fy anwylyd rwy 'm cofio dy roi,  
Ac wrth imi gofio, mae ni calon yn troi -  
Fy llygaid dywyllant, a chau mae fy nghlyw,  
'Rwyf fel pe bawn farw, ac fel pe bawn fyw:  
Ond megis fy mhriod wrth adael y byd,  
Mae modrwy 'r adduned yn oer ac yn fud.

Pan roddwyd ti gyntaf ar law Menna Rhen,  
'R oedd coedydd yn ddeiliog, a natur mewn gwen,  
Y clychau yn canu, a'r byd fel yn ffol, -  
Ond cnul oedd yn canu pan ges i di 'n ol.  
Mewn gwenwisg briodas y dodais i di,  
O wenwisg yr amdo dychwelaist i mi;  
O! fodrwy 'r adduned, nes gwywo 'r llaw hon,  
Fe'th gadwaf di 'n loew, fe'th gadwaf di'n gron.

XXVI.

Aros mae 'r mynyddau mawr,  
Rhuo trostynt mae y gwynt;  
Clywir eto gyda 'r wawr,  
Gan bugeiliaid megis cynt.  
Eto tyfa 'r llygad dydd,  
Ogylch traed y graig a'r bryn;  
Ond bugeiliaid newydd sydd  
Ar yr hen fynyddoedd hyn.

Ar arferion Cymru gynt,  
Newid ddaeth o rod i rod;  
Mae cenedlaeth wedi mynd,  
A chenedlaeth wedi dod.  
Wedi oes dymestlog hir,  
Alun Mabon mwy nid yw;  
Ond mae 'r heniaith yn y tir,  
A'r alawon hen yn fyw.

End of The Project Gutenberg Etext of Ceiriog, by John Ceiriog Hughes

y tir,

A'r alawon hen yn fyw.

End of The Project Gutenberg Etext of Ceiriog, by John Ceiriog Hughes

'R oedd hi yn ymwahanu,

Ac felly 'n canu 'n iach;

Ond hoffai roddi cusan

Ar wefus Enid fach.

A thrannoeth hi ddychwelodd

I ddwyn y rhwyg i ben:

Ond O! fe dorrodd dagrau

O eigion calon Men;

Cymerodd Arthur afael

Am wddf ei fam a fi,

Ac fel rhyw angel bychan,

Fe 'n hailgymododd ni.

XXI.

Wyddoch chwi beth, mae ffraeo

Yn ateb diben da;

Pe na bai oerni 'r gauaf

Ni theimlem wres yr ha;

Pe na bai ymrafaelio,

Ni byddai 'r byd ddim nes,

Yn wir mae tipyn ffraeo

'N gwneyd llawer iawn o les.

XXII.

Awel groes ar fy oes godai 'n gryf wedyn,

Daeth i mi adwyth mawr, clefyd, a thwymyn:

Rhod dai mhlant ddwyllaw'n mhleth, ogylch fy ngwely,

Minnau 'n fud welwn fyd arall yn nesu.

Is fy mhen, ias fy medd deimlais yn dyfod,

A daeth ofn, afon ddofn, ddu i'm cyfarfod;

Ond 'roedd grudd ar fy ngrudd, ar yr awr ddua,

A rhoi gwin ar fy min ddarfu fy Menna.

O! os bu ias y bedd, allan o'r briddell,

Hi a fu ennyd fer yn fy hen babel;

Yn f

The Ceiriog Valley (Welsh: Dyffryn Ceiriog) is the valley of the River Ceiriog in north-east Wales. It is also the name of a ward of the County Borough of Wrexham. The ward is the largest ward of the county borough by area and forms a strikingly-shaped salient of the county borough between Powys and Denbighshire. The valley forms part of the traditional county of Denbighshire; and between 1974 and 1996 it became part of the short-lived county of Clwyd. Part of the lower end of the valley extends into Shropshire, England.